

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ
СІКОРСЬКОГО»**

Я.І. ГЛУЩЕНКО, Н.О. ЧЕРНЕНКО

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
освітньої програми «Міжнародна економіка»*

Київ
КПІ ім. Ігоря Сікорського

2023

УДК 339.9

Міжнародна економічна діяльність України [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студ. спеціальності 051 «Економіка», освітньої програми «Міжнародна економіка» / Я.І. Глущенко, Н.О. Черненко; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1 файл: 4,63 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. – 120 с.

*Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № від р.)
за поданням Вченої ради факультету менеджменту та маркетингу
(протокол №11 від 29.05.2023 р.)*

Конспект лекцій включає теми, які розкривають теоретичні засади та регулятивну базу міжнародної економічної діяльності України, притаманні їй ризики, висвітлює особливості міжнародної торгівлі товарами та послугами України, позитивні та негативні наслідки для країни міграції робочої сили, характеризує місце, яке займає країна у міжнародних рейтингах.

Конспект лекцій призначений для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей, аспірантів, фахівців-практиків у сфері міжнародної економічної діяльності.

Електронне мережне навчальне видання

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ

Укладачі:

Н.О. Черненко, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

Я. І. Глущенко, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

Відповідальний редактор:

С. В. Войтко, д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки факультету менеджменту та маркетингу

Рецензенти:

А. Р. Дунська, д.е.н., професор кафедри менеджменту підприємств факультету менеджменту та маркетингу

© Я.І. Глущенко, Н.О. Черненко, 2023

© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТНОЇ СКЛАДОВОЇ..	9
1.1. Сутність поняття міжнародної економічної діяльності	9
1.2. Форми, принципи, риси міжнародної економічної діяльності в умовах сучасності.....	12
1.3. Суб'єкти міжнародної економічної діяльності.....	15
Рекомендована література.....	16
ТЕМА 2. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.....	17
2.1. Поняття, мета та завдання регулювання міжнародної економічної діяльності України.....	17
2.2. Методи державного регулюванні міжнародної економічної діяльності	20
2.3. Митно-тарифне регулювання міжнародної економічної діяльності.....	22
2.4. Нетарифне регулювання міжнародної економічної діяльності.....	27
Рекомендована література.....	34
ТЕМА 3. РИЗИКИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	35
3.1. Поняття, фактори, властивості і функції ризиків міжнародної економічної діяльності.....	35
3.2. Аналіз ризиків міжнародної економічної діяльності.....	40

Рекомендована література.....	44
ТЕМА 4. ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	44
4.1. Основні положення валютного регулювання в Україні.....	44
4.2. Валютний нагляд в Україні за ризико-орієнтованим підходом....	45
Рекомендована література.....	50
ТЕМА 5. ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	51
5.1. Органи захисту прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.....	51
5.2. Захист прав суб'єктів ЗЕД від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань.....	54
5.3. Захист прав суб'єктів ЗЕД від недобросовісної конкуренції.....	57
5.4. Захист прав суб'єктів ЗЕД проти зростаючого імпорту.....	59
Рекомендована література.....	61
ТЕМА 6. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ	61
6.1. Система показників оцінювання торгівлі товарами у системі міжнародної економічної діяльності	61
6.2. Загальна характеристика міжнародної торгівлі товарами України, фактори впливу.....	65
Рекомендована література.....	67
ТЕМА 7. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ.....	67
7.1. Система показників оцінювання торгівлі послугами у системі міжнародної економічної діяльності	67
7.2. Загальна характеристика міжнародної торгівлі послугами України, фактори впливу.....	71

Рекомендована література.....	74
ТЕМА 8. УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	74
8.1. Міжнародна міграція робочої сили: сучасні тенденції.....	74
8.2. Міграційна політика України.....	77
8.3. Вплив міжнародної міграції на соціально-економічний розвиток країни.....	81
Рекомендована література.....	83
ТЕМА 9. УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ КАПІТАЛІВ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ	84
9.1. Іноземне інвестування в Україні: поняття, суб'єкти, види інвестицій.....	84
9.2. Галузеві напрями інвестування, географічна структура іноземного інвестування в економіку України: система показників, тенденції та перспективи	88
Рекомендована література.....	
ТЕМА 10. УКРАЇНА У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ.....	91
10.1. Україна у рейтингу Глобального індексу інновацій.....	91
10.2. Україна у рейтингу Doing Business.....	96
10.3. Україна у рейтингу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.....	104
Рекомендована література.....	104
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МЕД – міжнародна економічна діяльність

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЕКОСОП – Економічна і соціальна рада ООН

ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку

СОТ – Світова організація торгівлі

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МБРР – Міжнародний банк реконструкції й розвитку

МАР – Міжнародна асоціація розвитку

МФК – Міжнародна фінансова корпорація

ФАО – Продовольча і сільськогосподарська організація

БАГІ – Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій

МОП – Міжнародна організація праці

СОІВ – Світова організація інтелектуальної власності

ВР – Верховна Рада України

МЗС – Міністерство зовнішніх справ

НБУ – Національний банк України

ТППУ – Торгово-промислова палата України

ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність

КМУ – Кабінет Міністрів України

ЄС – Європейський союз

УКТЗЕД – Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності

МД – митна декларація

СНД – Союз незалежних держав

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ВСТУП

Подальше інтегрування економіки України у світове господарство, її участь у різних формах міжнародного співробітництва значно підвищує роль вивчення особливостей та напрямів міжнародної економічної діяльності країни.

Навчальна дисципліна «Міжнародна економічна діяльність України» належить до циклу дисциплін професійної підготовки і вивчається відповідно до навчального плану рівня підготовки «Бакалавр», спеціальності – 051 «Економіка», ОПП «Міжнародна економіка».

Метою викладання даної навчальної дисципліни є формування знань щодо теоретичних засад міжнародної економічної діяльності країни, принципів її здійснення, регулюючих нормативно-правових актів, форм міжнародного економічного співробітництва, особливості позицій України на міжнародному ринку товарів, послуг, капіталів та інвестицій, специфіки комерційних, інвестиційних операцій у міжнародній сфері.

Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти:

- вивчають форми і механізми співробітництва між країнами у торговельній, науково-технічній, валютно-фінансовій, кредитній, інвестиційних сферах, вимоги у сфері зовнішньоекономічних розрахунків;

- отримують навички з критичного мислення на основі вивчення нормативно-правових актів регулювання діяльності у зовнішньоекономічній сфері;

- набувають навичок оцінювати ризики міжнародної економічної діяльності України та інших країн світу, визначити позитивні та негативні наслідки для країн в умовах глобальних змін;

- отримують навички із розробки належного рівня захисту прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України від дискримінаційних

та недружних дій іноземних держав, економічних угруповань, від недобросовісної конкуренції, проти зростаючого імпорту;

– отримують навички прогнозування впливу регіональних і глобальних чинників на обсяги міжнародної економічної діяльності України, оцінювання товарної та галузевої структури її зовнішньої торгівлі;

– набувають навичок працювати в команді при проведенні прикладних досліджень визначення впливу факторів на обсяги експорту і імпорту товарів та послуг;

– здобувають навички з дослідницької діяльності, оброблення та аналізу інформації щодо чинників впливу на міжнародну економічну діяльність України;

– знайомляться з зарубіжним досвідом реалізації форм міжнародної економічної діяльності: торгівлі товарами і послугами, міжнародного руху капіталу та міжнародних кредитних відносин, міжнародних валютно-фінансових відносин.

ТЕМА 1. МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТНОЇ СКЛАДОВОЇ

1.1. Сутність поняття міжнародної економічної діяльності

Міжнародну економічну діяльність країни може бути досліджено з урахуванням тенденцій, які визначають майбутнє світової економіки: четвертої промислової революції, цифровізації економіки, «зеленої революції», формування ринку криптовалют [37; 43].

Вітчизняні учені по-різному трактують поняття «міжнародна економічна діяльність». У наведених трактуваннях учені виокремлюють: сферу застосування поняття (Новицький В. Є.: виробнича, комерційна, регулятивна; Бестужева С. В.: національне законодавство, міждержавні угоди, зовнішньоекономічна стратегія); спрямованість (Новицький В. Є.: отримання та максимізація індивідуального, приватного прибутку, поліпшення власного добробуту; Бестужева С. В.: формування, розвиток та реалізація конкурентних переваг країни як суб'єкта світогосподарських зв'язків; Задольський А. М., Грінько І. М.: використанням переваг міжнародного співробітництва, поділу праці та факторного розміщення; Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О.: реалізація власних інтересів і досягнення високого рівня економічної безпеки, накопичення матеріального багатства, задоволення потреб, розв'язання існуючих проблем); суб'єктну складову (Бестужева С. В.: національні та іноземні суб'єктами господарювання; Задольський А. М., Грінько І. М.: суб'єкти господарського життя національних економік, міжнародні організації; Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О.: суб'єкти світового господарства). У таблиці 1.1 наведено розглянуті визначення поняття «міжнародна економічна діяльність».

Таблиця 1.1

Визначення поняття «міжнародна економічна діяльність» вітчизняними
ученими

Автор	Визначення терміну «міжнародна економічна діяльність»
1	2
Новицький В. Є.	<p>Міжнародна економічна діяльність – це поняття, яке застосовується і в практиці господарювання, що виходить за національні кордони, і в теорії, яка таку практику вивчає.</p> <p>...це поняття...охоплює не тільки власне сферу виробничої, комерційної діяльності, ті міжнародні за характером економічні акції, які спрямовані на отримання та максимізацію індивідуального, приватного прибутку, поліпшення власного добробуту. Воно поширюється також і на невідприємницькі, регулятивні за характером акції, на інструменти впливу з метою поліпшення загальних умов господарювання як з боку національних урядів, спеціалізованих інститутів, так і з боку міжнародних організацій та структур [79, с.22–23].</p>
Бестужева С. В.	<p>Міжнародна економічна діяльність (МЕД) – це сукупність економічних відносин між національними та іноземними суб'єктами господарювання у торговельній, інвестиційній, інноваційній, валютно-кредитній та фінансовій сферах, регулювання яких здійснюється в рамках національного законодавства та укладених міждержавних угод.</p> <p>– система дій і рішень, пов'язаних з формуванням, розвитком та реалізацією конкурентних переваг країни як суб'єкта світогосподарських зв'язків;</p> <p>– сфера реалізації державної зовнішньоекономічної стратегії [36, с. 6].</p>
Шталь Т. В., Доброскок Ю. Б., Тищенко О. О.	<p>Міжнародна економічна діяльність – це процес (сукупність) активних дій суб'єктів світового господарства, які націлені на забезпечення реалізації власних інтересів і досягнення високого рівня економічної безпеки, накопичення матеріального багатства, задоволення потреб і розв'язання існуючих проблем [101, с.7]</p>
Задольський А. М., Грінко І. М.	<p>Міжнародна економічна діяльність – це цілісна система господарських зв'язків між національними економіками різних країн, що належать до них або утворених ними суб'єктами господарського життя, а також міжнародними організаціями, яка має характерні лише для себе взаємозв'язки, закономірності та реалізує ті специфічні інтереси, які пов'язані з використанням переваг міжнародного співробітництва, поділу праці та факторного розміщення [54, с. 12].</p>

Враховуючи результати дослідження трактувань понять під міжнародною економічною діяльністю пропонуємо розуміти дії суб'єктів (міждержавного, макро-, мезо- і мікрорівнів) спрямовані на формування, розвиток та реалізацію переваг міжнародного співробітництва, міжнародної спеціалізації і кооперації з метою забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн, підвищення їх економічного потенціалу.

У літературі разом із поняттям «міжнародна економічна діяльність» зустрічається поняття «зовнішньоекономічна діяльність» (табл. 1.2).

Розглянемо тотожності та відмінності зазначених понять. Трактування зовнішньоекономічної діяльності, на відміну від поняття «міжнародна економічна діяльність», надано у нормативно-правових актах – Господарському Кодексі України № 436-IV від 16.01.2003 р. у редакції від 01.08.2022р. та Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII у редакції від 01.08.2022р.

Таблиця 1.2

Визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» нормативними актами і вітчизняними ученими

Автор	Визначення терміну «зовнішньоекономічна діяльність»
1	2
Господарський Кодекс України № 436-IV від 16.01.2003р. у редакції від 01.08.2022р. (ст. 377)	Зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном (ст. 139 сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи)), та/ або робочою силою [2]. До зовнішньоекономічної діяльності також відноситься діяльність державних замовників з державного оборонного замовлення у випадках, визначених законом України.
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII у редакції від 01.08.2022р. (ст.1)	Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [8].

В Господарському Кодексі України при наданні визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність» зроблено акцент на перетинанні кордону речей, цінностей, робочої сили, в Законі України – на взаємодії вітчизняних та іноземних суб’єктів господарювання, та місці їх взаємодії – як на території України, так і за її межами.

Порівнюючи тлумачення понять наведені у табл. 1.1 і табл. 1.2, можна зробити висновок, що «міжнародна економічна діяльність» більш широке поняття ніж «зовнішньоекономічна діяльність», бо перша включає більшу кількість форм економічної взаємодії суб’єктів у системі світогосподарських зв’язків та має більш глобальні цілі.

1.2. Форми, принципи, риси міжнародної економічної діяльності в умовах сучасності

За часом виникнення одними з перших форм міжнародної економічної діяльності країн були міжнародна торгівля товарами і послугами, які і по теперішній час займають суттєву частку у світовому господарстві (рис. 1.1).

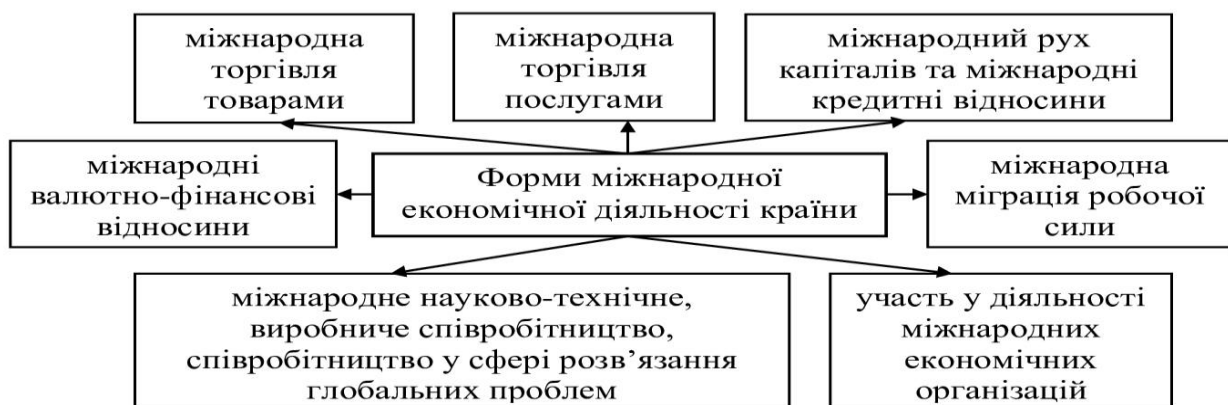

Рис. 1.1. Форми міжнародної економічної діяльності країни [36, с.10; 78, с. 8; 101, с. 10]

Міжнародні валютно-фінансові і кредитні відносин з початку виконували обслуговуючі функції по відношенню до міжнародної торгівлі товарами і послугами, поступово перетворившись у самостійні форми міжнародної економічної діяльності.

Досить динамічна формою міжнародної економічної діяльності є рух капіталів. Для сучасного етапу розвитку світової економіки характерна істотна перевага переміщення капіталу до розвинених країн, що обумовлено більшим рівнем стабільності в політичній і соціально-економічній сферах, більш високими ставками доходності капіталу.

Нерівномірний економічний розвиток країн світу, розбалансованість попиту і пропозиції робочої сили, відсутність попиту на певні професії в одних країнах, і їх затребуваність в інших, виступають основними причинами, що спонукають трудову міграцію. Для міжнародної міграції робочої сили, як і для міжнародного руху капіталу, характерно переміщення з менш розвинених до більш розвинених країн світу.

Поєднання зусиль і капіталу країн світу вимагають не тільки питання розробки і впровадження новітніх технологій, а і розв'язання таких глобальних проблем, як подолання розриву між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, пандемій, екологічної кризи, міжнародного тероризму, усунення голоду, злиднів і неписьменності.

У розв'язанні зазначених проблем активну участь приймають міжнародні економічні організації. Діяльність міжнародних економічних організацій передбачає об'єднання ресурсів для вирішення проблем людства, вироблення правової основи економічних відносин, сприяння досягненню домовленостей у спірних питаннях між країнами, обмін досвідом і інформацією.

Міжнародна економічна діяльність країн світу регулюється міжнародними законодавчими актами. Серед яких слід відзначити Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх

відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, Хартію економічних прав і обов'язків держав [34].

Відповідно до зазначених документів до принципів міжнародної економічної діяльності можна віднести наступні (рис.1.2).

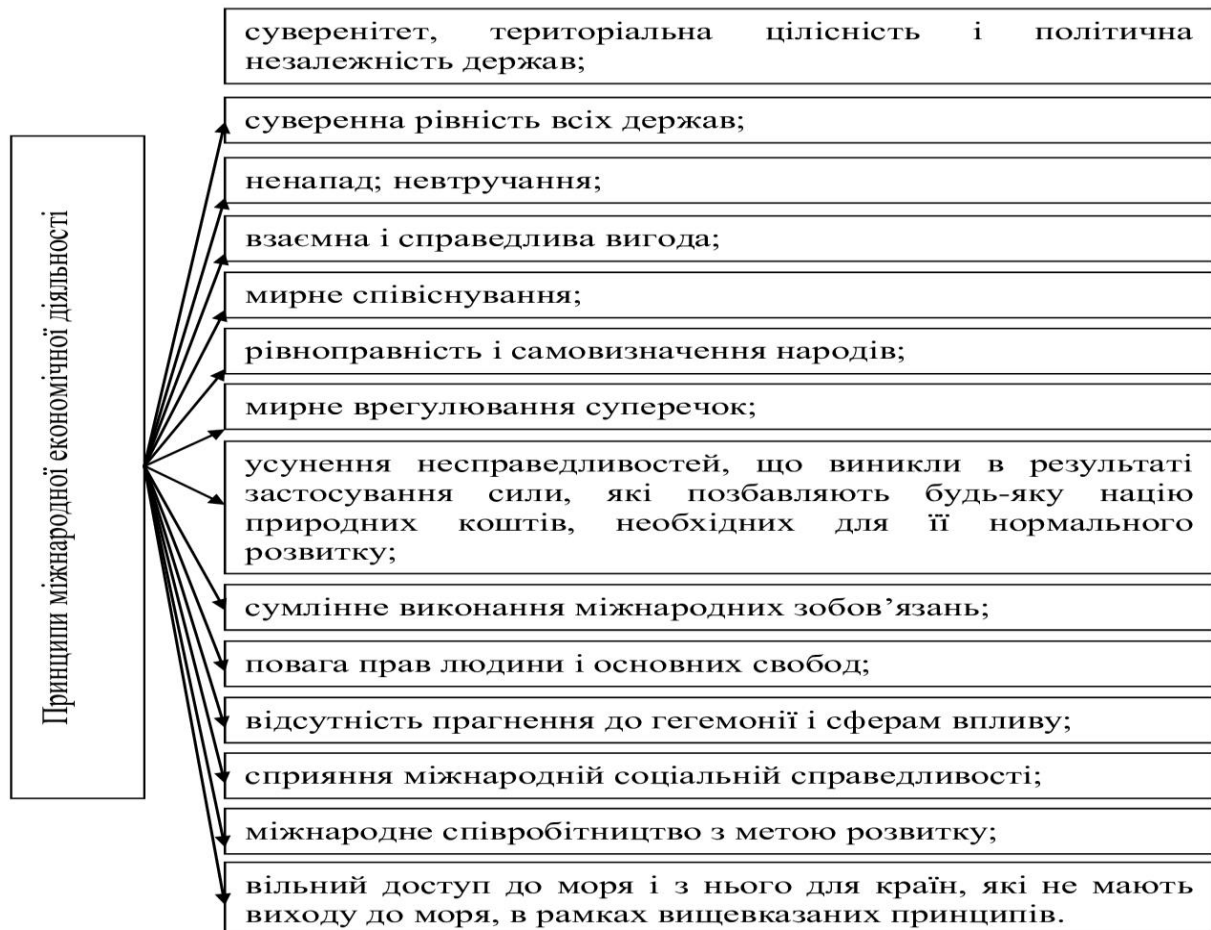

Рис. 1.2. Принципи міжнародної економічної діяльності країн

Дотримання перерахованих принципів дозволяють забезпечити взаєморозуміння країн світу у процесі організації та здійснення міжнародної економічної діяльності.

1.3. Суб'єкти міжнародної економічної діяльності

Суб'єкти міжнародної економічної діяльності залежно від рівня можуть бути розподілені на: суб'єктів міждержавного рівня, суб'єктів макрорівня, мезорівня і суб'єктів мікрорівня.

До **суб'єктів міждержавного рівня** прийнято відносити Економічну і соціальну раду ООН (ЕКОСОП) з підпорядкованими їй функціональними та регіональними комісіями, і спеціалізованими закладами, Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Міжнародну торговельну палату та ін.

Важлива роль у регулюванні міжнародної економічної діяльності належить спеціалізованим закладам ЕКОСОП: Світовій організації торгівлі (СОТ), Міжнародному валютному фонду (МВФ), Міжнародному банку реконструкції й розвитку (МБРР), Міжнародній асоціації розвитку (МАР), Міжнародній фінансовій корпорації (МФК), Продовольчій і сільськогосподарській організації (ФАО), Багатосторонньому агентству з гарантій інвестицій (БАГП), Міжнародній організації праці (МОП), Світовій організації інтелектуальної власності (СОІВ).

Суб'єкти міжнародної економічної діяльності мікро- і макро рівнів України представлені на рис. 1.3.

Суб'єкти міжнародної економічної діяльності макрорівня представлені державними органами влади.

Функції суб'єктів макрорівня у сфері міжнародної економічної діяльності спрямовані на створення умов для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, її галузей, розвиток міжнародних економічних зв'язків.

Суб'єкти міжнародної економічної діяльності мезорівня представлено місцевими органами виконавчої влади.

**Суб'єкти міжнародної економічної діяльності
мікро-, мезо- і макрорівнів України**

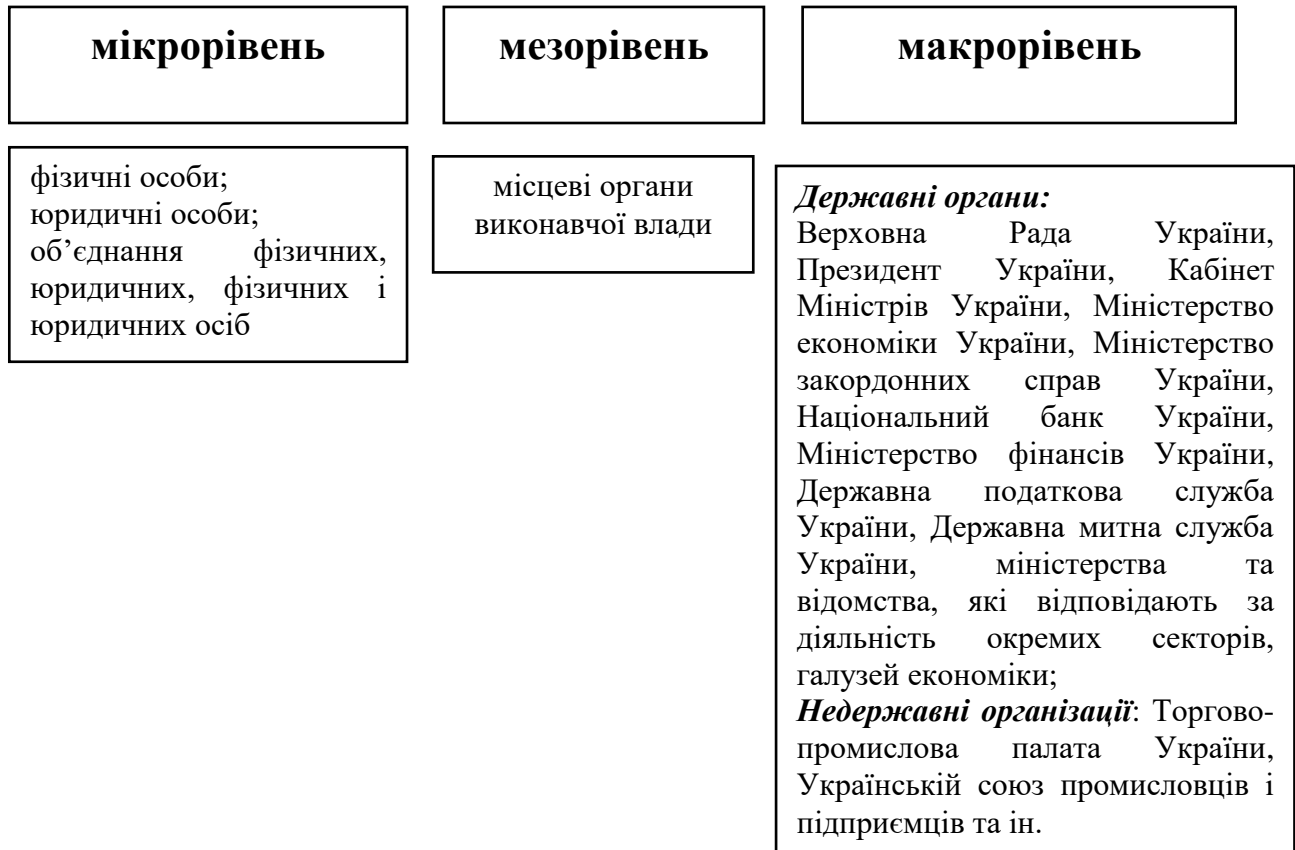

Рис. 1.3. Суб'єкти міжнародної економічної діяльності України мікро-, мезо- і макрорівня

Суб'єктами міжнародної економічної діяльності мікрорівня виступають фізичні особи, юридичні особи, об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб.

В міжнародній економічній діяльності країн визначальна роль належить саме суб'єктам мікрорівня, бо від ефективності їх діяльності залежить міжнародна конкурентоспроможність галузей і національної економіки в цілому.

Рекомендована література [1; 5; 6; 7; 23; 24; 25; 26; 34; 36; 37; 43; 54; 74; 75; 76; 79].

ТЕМА 2. РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, мета та завдання державного регулювання міжнародної економічної діяльності України

В науковій літературі, характеризуючи регулюючий вплив держави, науковці досить часто використовують саме поняття «державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності» (табл. 2.1).

В наведених вищих визначеннях автори зазначають, що державне регулювання зовнішньоекономічною діяльністю визначається зовнішньоекономічною політикою держави (Пісьмаченко Л.М.), використовує правові, адміністративні, організаційно-управлінські, економічні методи і інструменти (Пісьмаченко Л.М., Платонова І.О., Почерніна Н.В.), з метою удосконалення (Почерніна Н.В.), захисту і покращення структури внутрішнього ринку (Платонова І.О.).

Таблиця 2.1

Визначення поняття «державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності»

Автор	Визначення поняття
1	2
Пісьмаченко Л.М.	Державне регулювання зовнішньоекономічною діяльністю – функція управління зовнішньоекономічною діяльністю, яка визначається зовнішньоекономічною політикою держави та реалізується через дію правових, організаційно-управлінських, адміністративних, економічних, інформаційно-аналітичних механізмів [83, с. 11].
Почерніна Н.В.	Державне регулювання ЗЕД — це система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру з метою удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в інтересах національної економіки. [86, с. 162]

1	2
Платонова І.О.	<p>Під регулюванням зовнішньоекономічної діяльності розуміють систему заходів, що поєднують пряме законодавче регулювання експортної та імпоротної діяльності підприємств з економічними важелями (податки, ставки мита, декларування товарів, обов'язків продаж частки валюти тощо), і, яка покликана захистити і покращити структуру внутрішнього ринку.</p> <p>Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність в інтересах національної економіки [84, с. 30]</p>

Враховуючи надане нами визначення поняття «міжнародна економічна діяльність», слід зазначити, що державне регулювання крім перелічених цілей, повинно також сприяти підвищенню економічного потенціалу й міжнародної конкурентоспроможності країни.

Під державним регулювання міжнародної економічної діяльності будемо розуміти – систему дій державних органів щодо розробки і використання правових, адміністративних, економічних методів і інструментів з метою підвищенню економічного потенціалу й міжнародної конкурентоспроможності країни.

Завдання державного регулювання міжнародної економічної діяльності:

- створення сприятливих умов для інтеграції національної економіки до системи міжнародного поділу праці;
- диверсифікація міжнародних економічних зв'язків;
- сприяння зниженню рівня залежності національної економіки від імпорту енергоносіїв;
- прискорення темпів економічного розвитку за принципами сталого розвитку та активізація структурних змін у національній економіці в умовах Індустрії 4.0;
- забезпечення захисту економічних інтересів суб'єктів

господарювання, що приймають участь в міжнародній економічній діяльності;

- підтримка збалансованості економіки та рівноваги попиту і пропозиції на національному ринку;

- надання рівних можливостей для розвитку всіх суб'єктів міжнародної економічної діяльності мікрорівня незалежно від форм власності та сфер діяльності;

- сприяння розвитку конкуренції та усунення проявів монополізму у сфері міжнародної економічної діяльності [83; 84].

Принципи державного регулювання міжнародної економічної діяльності представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Принципи державного регулювання міжнародної економічної діяльності

Принцип	Сутність
1	2
<i>Ефективності</i>	Державне регулювання має передбачати кінцевий економічний ефект. Ефект від реалізації заходів державного регулювання міжнародної економічної діяльності повинен перевищувати витрати на їх розробку і реалізацію.
<i>Об'єктивності</i>	Дотримання у процесі державного регулювання об'єктивних закономірностей і реальних можливостей розвитку економічних систем.
<i>Комплексності</i>	Передбачає вирішення завдань державного регулювання міжнародної економічної діяльності з урахуванням політичних, соціальних та екологічних наслідків.
<i>Розумної достатності</i>	Державне регулювання розповсюджується тільки на ті напрями реалізації форм міжнародної економічної діяльності, які не забезпечуються ринковими механізмами внаслідок їхньої неспроможності або недостатньої ефективності.
<i>Універсальності</i>	Можливість використовувати напрацювання у сфері державного регулювання економіки для всіх форм міжнародної економічної діяльності.

Складено за [99, с. 20], [91, с. 18]

2.2. Методи державного регулюванні міжнародної економічної діяльності

Методи державного регулювання міжнародної економічної діяльності – це способи впливу суб'єктів, які представлені органами законодавчої і виконавчої влади, на експорт, імпорт товарів, послуг, рух капіталів між країнами, валютно-фінансові відносини, міжнародну міграцію робочої сили, міжнародне науково-технічне співробітництво, виробниче співробітництво, співробітництво у сфері розв'язання глобальних проблем з метою створення сприятливих умов для збалансованого економічного, соціального і екологічного розвитку.

Узагальнюючи думки вітчизняних вчених, класифікацію методів державного регулювання міжнародної економічної діяльності можна представити наступним чином (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Класифікація методів державного регулювання міжнародної економічної діяльності

Ознака	Різновиди методів
за формою впливу	- прямі; - непрямі
за способами впливу	- економічні; - адміністративні
за інструментами впливу	- митно-тарифні; - нетарифні
за призначенням	- обмежуючі; - стимулюючі.
за строком дії	- короткострокові; - довгострокові

Методи прямого впливу безпосередньо впливають на об'єкт регулювання. Прикладами методів прямого впливу є ліцензії, стандарти, експортно-імпортні квоти, валютні обмеження.

Методи непрямого впливу опосередковано регулюють діяльність суб'єктів господарювання у сфері міжнародної економічної діяльності за допомогою, наприклад, податків та їх елементів, розміру бюджетних видатків, облікової ставки Національного банку, курсу валют, процедур валютного нагляду.

Використовуючи **економічні методи** держава впливає на фінансові результати та зацікавленість суб'єктів господарювання. Як правило, застосування економічних методів дозволяє підтримати та захистити вітчизняного виробника товарів та послуг шляхом запровадження механізмів удорожчання імпорту і здешевлення експорту. Прикладами економічних методів є зміна (підвищення, або зниження) ставок мита, запровадження гнучкого валютного курсу, інтервенції Національного банку на валютному ринку.

Адміністративні методи державного регулювання діють через систему встановлення норм і правил, і реалізуються шляхом: *встановлення заборон* (повна, або часткова заборона імпорту, експорту); *надання дозволів* (дозвіл на діяльність шляхом видачі ліцензій тощо); *використання примусів* (встановлення нормативні вимоги до якості та сертифікації товарів, послуг, обладнання, що експортується, або імпортується).

У світовій практиці **митно-тарифні методи державного регулювання** пов'язують з використанням мита, митних тарифів та методів визначення митної вартості.

До **нетарифних методів державного регулювання** відносять кількісні обмеження (квотування, ліцензування, добровільне обмеження експорту, політика державних закупівель; валютні обмеження) та методи прихованого протекціонізму (національні і міждержавні технічні регламенти, стандарти, процедури підтвердження відповідності, вимоги стосовно місцевих компонентів) [83; 84].

Прикладами **стимулюючих методів державного регулювання міжнародної економічної діяльності** є нульова ставка з податку на додану вартість експорту, пільгові ставки ввізного мита на товари, у ввезенні яких зацікавлена держава, кредити за пільговими ставками.

В свою чергу, прикладами **обмежуючих методів державного регулювання міжнародної економічної діяльності** є часткове, або повне ембарго, заборона, або обмеження експорту товарів, скорочення строку валютного нагляду.

При застосування **методів державного регулювання**, дія яких буде обмежена по терміну декількома місяцями, їх можна віднести до **короткострокових**, наприклад, ліцензування.

Більша частина економічних **методів державного регулювання**, наприклад податки, відносяться до **довгострокових**. Обґрунтованість їх застосування і економічний ефект від впровадження проявляється через певний період часу.

2.3. Митно-тарифні методи регулюванні міжнародної економічної діяльності

Нормативно-правовою базою провадження митно-тарифного регулювання в Україні виступають: Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2021р. в редакції від 19.07.2022р. [4], Закон України «Про Митний тариф України» № 674-IX від 04.06.2020р. у редакції від 01.07.2021р. [10], Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про ЗЕД» «митне регулювання - регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України,

процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України» [8].

Основними елементами митно-тарифного регулювання виступають мито (загальнодержавний, непрямий податок) та митний тариф, який представляє систематизований перелік ставок мит, якими обкладаються товари, що перевозяться через кордон держави.

Відповідно до ст. 271 Митного Кодексу України в нашій країні застосовуються наступні види мита (рис. 2.1).

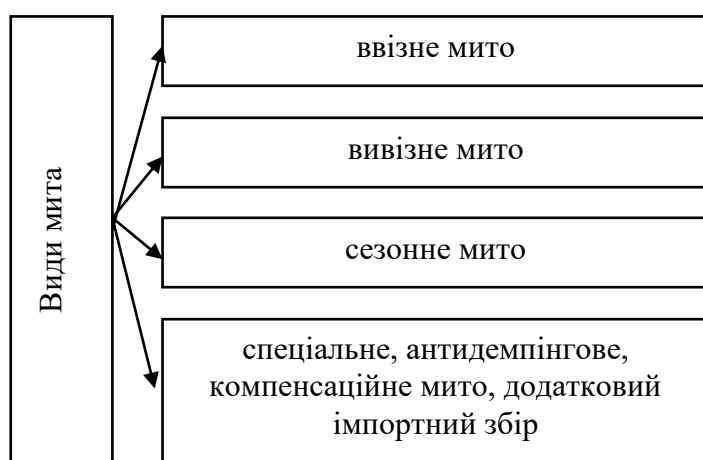

Рис. 2.1. Види мита відповідно до ст. 271 Митного Кодексу України [4]

Ввізне мито в Україні встановлюються на товари, що ввозяться на територію нашої країни, відповідно вивізне - на товари, що вивозяться за межі території.

Сезонне мито – мито, що застосовується до сільськогосподарської продукції, як правило, протягом строку збирання і закладення на зберігання аналогічної продукції українського виробництва. Відповідно до ст. 274 Митного Кодексу України сезонне мито може встановлюватися на строк не менше 60 та не більше 120 послідовних календарних днів [4].

З метою захисту національних товаровиробників держава застосовує особливі види мита:

- 1) спеціальне мито;
- 2) антидемпінгове мито;
- 3) компенсаційне мито;
- 4) додатковий імпортний збір.

Ситуації, в яких держава застосує спеціальне мито наведені на рис. 2.2.

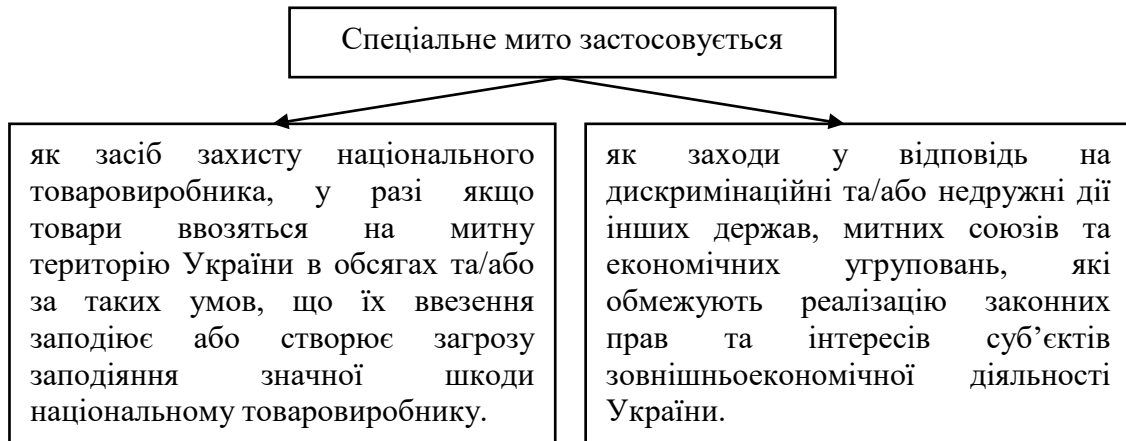

Рис. 2.2. Ситуації застосування спеціального мита відповідно до ст. 275 Митного Кодексу України [4]

В свою чергу, антидемпінгове мито встановлюється до товарів, які є об'єктом демпінгу, компенсаційне мито – до товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту. І у першому, і другому випадку критеріями необхідності застосування мита є факти заподіяння шкоди або створення загроз заподіяння шкоди національному товаровиробнику. Питання запровадження антидемпінгового мита регулюються нормами Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» № 330-XIV від 22.12.1998р. у редакції від 13.02.2020р. [17], компенсаційного мита - нормами Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» № 331-XIV від 22.12.1998р. у редакції 16.10.2020р. [18].

Додатковий імпортний збір встановлюється у разі значного погіршення стану платіжного балансу або істотного скорочення

золотовалютних резервів, або досягнення ними мінімального розміру з метою забезпечення рівноваги платіжного балансу та збільшення розміру золотовалютних резервів, відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) 1994 року та Домовленості про положення ГАТТ-1994 щодо платіжного балансу [4].

В Україні додатковий імпорتنний збір було запроваджено з лютого 2015 по січень 2016 року. Додатковий імпорتنний збір справлявся на ставками 5 і 10% від митної вартості, що ввозились на територію України.

Митний тариф України систематизовано згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД).

Митний тариф представлено у вигляді таблиць, в якій деталізовано назви товарів, що обкладаються митом; код товару; ставки мита із диференціацією на преференційну, пільгову і повну; одиниці виміру та обліку по кожному товару й коментарі до термінів, що вживаються для надання характеристики товару [10].

Відповідно до ст. 280 Митного Кодексу України в нашій країні застосовуються ставки мита:

- адвалорні – встановлюються у відсотках до бази оподаткування (наприклад, сіль придатна для споживання людьми, код 2501009100, ставка мита 2% від митної вартості);

- специфічні – встановлюються у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування (наприклад, комплекти із синтетичного волокна, код 6104230000, ставка мита 8 євро за 1 шт.);

- комбіновані – складаються із адвалорної та специфічної ставок (наприклад, костюми із синтетичного волокна, код 6104130000, ставка мита 30%, але не менше як 4 євро за 1 шт.) [4].

Для товарів, на які встановлено адвалорні ставки, базою оподаткування митом виступає митна вартість товарів.

Для товарів, на які встановлено специфічні ставки, базою оподаткування митом виступає кількість товарів в установлених одиницях виміру.

Обчислення суми мита (M_a) за адвалорною ставкою здійснюється за формулою:

$$M_a = \frac{MB * C_a}{100\%}, \quad (2.1)$$

де MB – митна вартість,

C_a – адвалорна ставка мита, %.

Розрахунок мита (M_c) за специфічною ставкою:

$$M_c = H * C_c * K_e, \quad (2.2)$$

де H – кількісна або фізична характеристика товару в натуральному виразі,

C_c – специфічна ставка мита;

K_e – курс євро.

Розрахунок мита за комбінованими ставками (M_k) здійснюється в декілька етапів: відбувається обчислення мита за формулами по адвалорній і специфічній ставкам, далі розраховані суми порівнюються й обирається найбільша:

$$M_k = M_a, \text{ якщо } M_a \geq M_c \quad (2.3)$$

$$M_k = M_c, \text{ якщо } M_c \geq M_a \quad (2.4)$$

Згідно з нормами Митного Кодексу України і Митного тарифу України, якщо співпраця в сфері міжнародної економічної діяльності відбувається за міжнародними договорами в спеціальному преференційному митному режимі, застосовуються преференційні ставки ввізного мита. Пільгові ставки ввізного мита застосовуються, якщо товари ввозяться з держав, які є членами СОТ, або з держав, з якими Україна

уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння. До решти товарів застосовуються повні ставки ввізного мита.

2.4. Нетарифні методи регулюванні міжнародної економічної діяльності

Нетарифні методи державного регулювання міжнародної економічної діяльності представляють собою комплекс заходів заборонно-обмежувального характеру, з метою захисту національних виробників, споживачів та ринків, і значно менше піддаються наддержавному регулюванню.

Відповідно до ст. 4 Митного кодексу України, заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [4].

Інструменти нетарифного регулювання, що застосовуються в Україні для регулювання міжнародної економічної діяльності:

- ліцензування;
- квотування;
- стандартизація, процедури підтвердження відповідності, національні і міждержавні технічні регламенти;
- санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний, екологічний та інші види контролю;
- валютні обмеження і валютний нагляд.

Ліцензування зовнішньоекономічних операцій – комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів [8]. Види ліцензування наведені на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Види ліцензування зовнішньоекономічних операцій відповідно Закону України «Про ЗЕД»

Ліцензія експортна (імпортна) – належним чином оформлене право на експорт (імпорт) протягом встановленого строку певних товарів або валютних коштів з метою інвестицій та кредитування [8].

Ліцензія відкрита (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу [8].

Ліцензія генеральна – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції по певному товару (товарах) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування по цьому товару (товарах) [8].

Ліцензія разова (індивідуальна) – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший, ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції [8].

Ліцензія спеціальна – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів [8].

Стосовно кожного виду товару встановлюється один вид ліцензії.

Перелік документів для отримання ліцензії на експорт товарів:

- заявка на видачу ліцензії;
- лист-звернення щодо оформлення ліцензії з гарантією сплати державного збору за її видачу;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчена в установленому законодавством порядку;
- копія зовнішньоекономічного договору (контракту) із завіреними додатками та специфікаціями;
- експертний висновок (оригінал) з визначенням країни походження та коду товару відповідно до УКТЗЕД;
- інші документи, вимоги щодо подання яких встановлені законодавством України [27].

Підстави для відмови у видачі ліцензії на експорт товарів наведено на рис. 2.4.

Перелік документів для отримання ліцензії на імпорт товарів:

- заявка на одержання ліцензії на імпорт;
- лист-звернення щодо оформлення ліцензії з гарантією сплати державного збору за її видачу;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчена в установленому законодавством порядку;

- копія зовнішньоекономічного договору (контракту) із завіреними додатками та специфікаціями;
- оригінал погодження відповідного уповноваженого органу виконавчої влади (у випадках, визначених Кабінетом Міністрів України) [27].

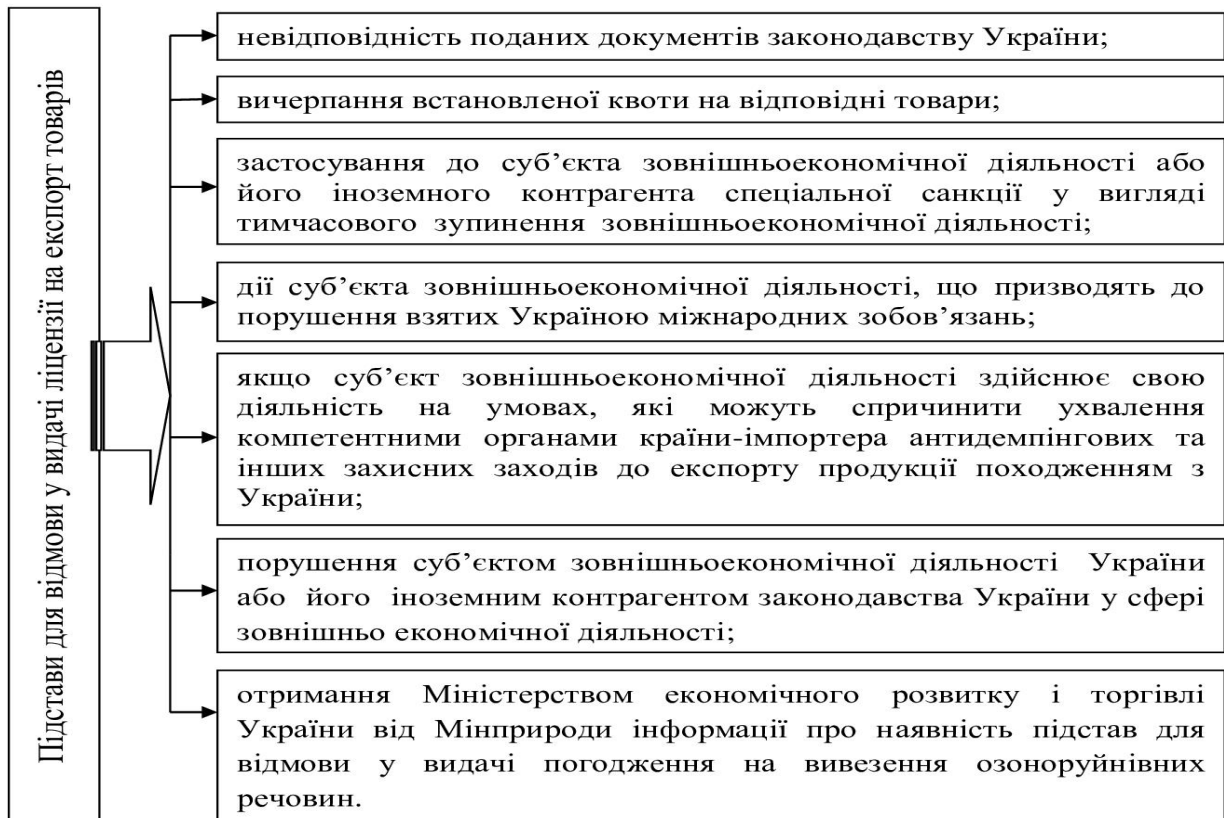

Рис. 2.4. Підстави для відмови у видачі ліцензії на експорт товарів відповідно Положення «Про порядок ліцензування експорту товарів» [27]

Рішення про відмову у видачі ліцензії на експорт (імпорт) товарів повинно бути викладено в письмовій формі.

Підстави для відмови у видачі ліцензії на експорт товарів наведено на рис.2.5.

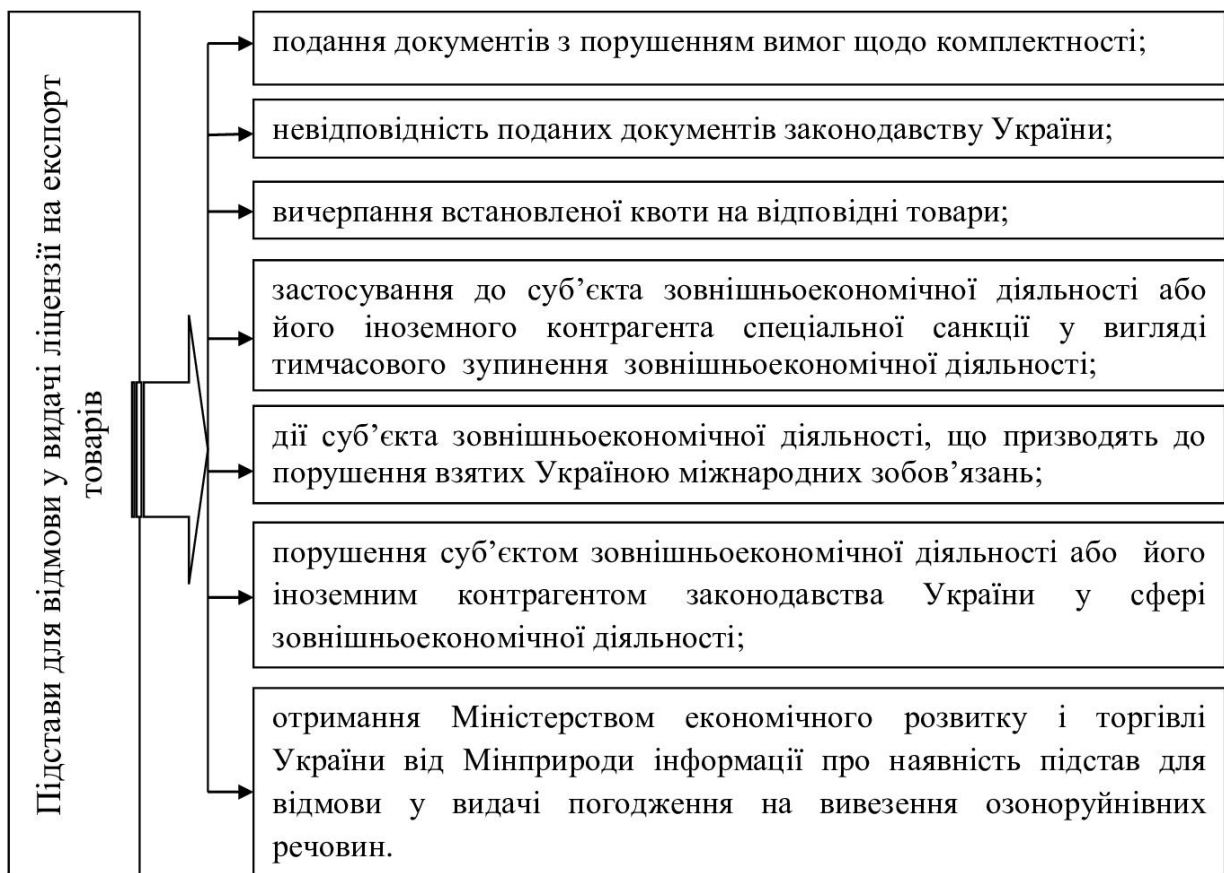

Рис.2.5. Підстави для відмови у видачі ліцензії на експорт товарів відповідно Положення «Про порядок ліцензування імпорту товарів» [27]

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення розміру збору за видачу експортних (імпортних) ліцензій» №362-2005-п збір за видачу експортної (імпортної) ліцензії становить:

- у режимі неавтоматичного ліцензування – 780 грн.;
- у режимі автоматичного ліцензування – 220 грн.

Для кількісного регулювання обсягів експорту і імпорту товарів в Україні використовується квотування.

Види квот встановлені нормами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (рис. 2.6).

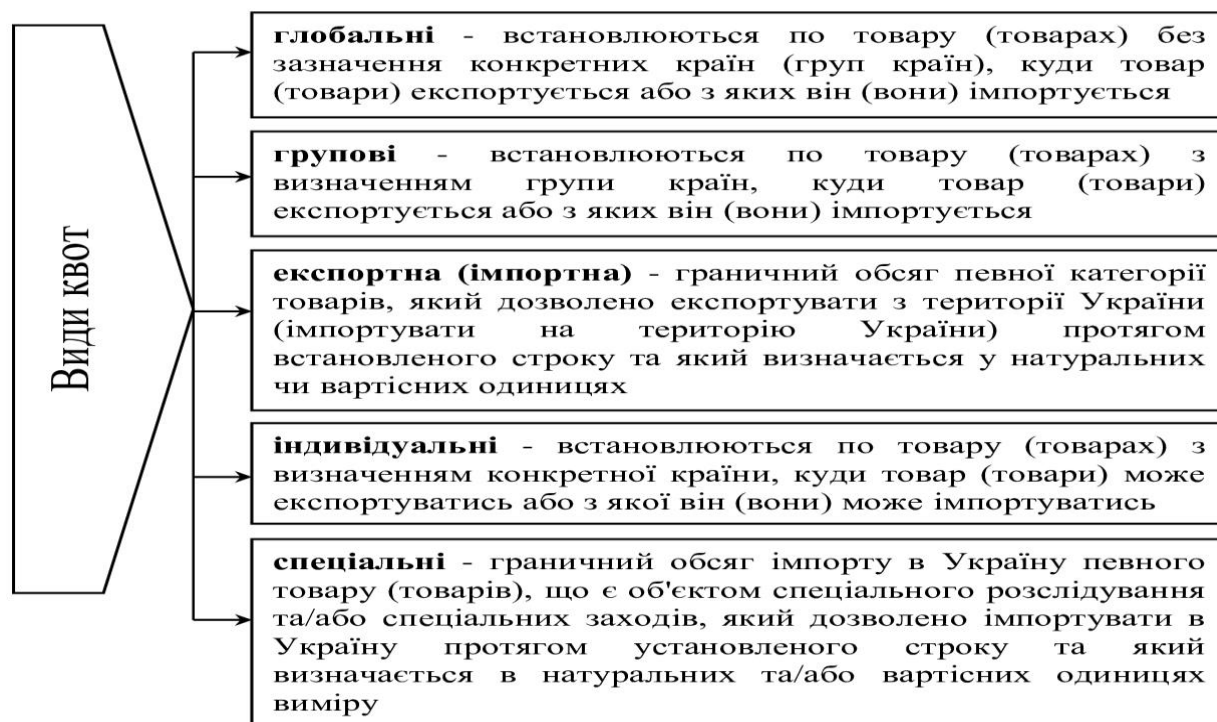

Рис. 2.6. Види квот відповідно до Закону України «Про ЗЕД» [8]

З метою захисту національного товаровиробника та внутрішнього ринку держави можуть вдаватися до застосування технічних бар'єрів – стандартів, процедур підтвердження відповідності, технічних регламентів.

Основним законодавчим актом, який установлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні та спрямований на забезпечення єдиної технічної політики є Закон України «Про стандартизацію» № 1315-VII від 05.06.2014р. у редакції від 09.06.2022р.

Стандартизація, відповідно до ст. 1 Закону України «Про стандартизацію», це діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Стандартизація в Україні спрямована на забезпечення: єдиної технічної політики; захисту інтересів вітчизняних виробників і споживачів продукції; економії та підвищення ефективності використання ресурсів; відповідності національної продукції міжнародному рівню якості; гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів у зазначеній сфері міжнародним нормам; сприяння подальшого просування української продукції на світовий ринок [92, с.3].

В свою чергу, **сертифікація** – це підтвердження відповідності продукції, процесів, систем або персоналу третьою стороною. В Україні з 1 січня 2018 року була скасована обов'язкову сертифікацію продукції. Скасування обов'язкової сертифікації та перехід на використання технічних регламентів є складовою реформи системи технічного регулювання. Головна мета реформи – перехід від пострадянської системи стандартизації, заснованої на стандартах, розроблених ще до 1992 року, і обов'язкової сертифікації, на сучасну європейську систему, побудовану на відповідності технічним регламентам. Перехід на технічні регламенти, гармонізовані з європейськими, дозволяє зняти торговельні бар'єрів з ЄС.

До нетарифних методів державного регулювання у сфері міжнародної економічної діяльності також відносяться комплекс заходів санітарно-епідеміологічного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного та інші видів контролю спрямованих на охорону життя або здоров'я людей та тварин, контроль за хворобами рослин, охорону навколишнього середовища.

В Законі України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.94р. №4004-ХІІ у редакції від 14.01.2021р. зазначено, що «продукція, що ввозиться з-за кордону та вводиться в обіг або розповсюджується в Україні, підлягає нагляду та контролю» [19].

Функції з здійснення ветеринарно-санітарного контролю, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення з 2016 року виконує Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба).

Слід відзначити, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» № 2530-VIII від 06.09.2018р. в редакції від 01.01.2022р. в нашій країні значно спростилися процедури проведення санітарно-епідеміологічного, фітосанітарного, ветеринарного та радіологічного контролю під час здійснення зовнішньоекономічних операцій. Фітосанітарний та ветеринарний контроль при експорті здійснюється відповідно до вимог країни, в яку поставляється товар з України, а не в обов'язковому порядку. Радіологічний контроль у теперішній час включено до функціональних обов'язків прикордонної служби України.

Таким чином, зменшилась кількість контролюючих органів в пунктах пропуску через державний кордон України та в місцях митного оформлення товарів і транспортних засобів всередині країни; зменшилась кількість дозвільних документів, які оформлюються при митному оформленні товарів і їх пропуску через митний кордон України, й зменшилися витрати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Рекомендована література [2; 4; 8; 10; 17; 18; 19; 27; 47; 54; 56; 67; 83; 84; 92].

ТЕМА 3. РИЗИКИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Поняття, фактори, властивості і функції ризиків міжнародної економічної діяльності

Міжнародній економічній діяльності, як і будь-якому виду людської діяльності, притаманні різноманітні ризики.

Для характеристики ризикових ситуацій, невизначеності у міжнародній сфері вітчизняні й зарубіжні вчені використовують поняття «ризик зовнішньоекономічної діяльності», «економічний ризик зовнішньоекономічної діяльності», «ризики міжнародної торгівлі», «зовнішньоторговельні ризики» та ін. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Визначення поняття «ризик зовнішньоекономічної діяльності»
вітчизняними ученими

Автор	Визначення терміну «ризик зовнішньоекономічної діяльності»
1	2
Старостіна А. О., Кравченко В. А.	«зовнішньоторговельні ризики означає такий його стан, який полягає в існуванні можливості недосягнення запланованих цілей внаслідок впливу на діяльність підприємства тих або інших імовірних подій, що призводить до постійного відтворення стихійності ринкових відносин [4, с. 5]. з практичної точки зору зовнішньоторговельний ризик можемо розглядати як комбінацію події, яка впливає на зовнішньоторговельну діяльність підприємства, ймовірності цієї події та її наслідків, що унеможливають досягнення запланованих цілей і в остаточному підсумку позначаються на доходах власників підприємства» [95, с.15].

1	2
Свідерська А.	«зовнішньоекономічний ризик – можливість позитивних та негативних відхилень від прогнозованого бажаного результату прийнятих рішень, пов'язаних з інтеграцією вітчизняного підприємства у світову економіку та здійсненням зовнішньоекономічних угод» [93, с.114].
Вербіцька І. І.	«економічний ризик зовнішньоекономічної діяльності – відносини з приводу здійснення експортно-імпортних операцій підприємств, які мають об'єктивно-суб'єктивну основу та виражені у різного роду втратах, недоотриманні доходу, а також погіршенні партнерських стосунків» [38, с. 7]

Науковці, розглядаючи ризики у міжнародній сфері акцентують увагу на загрозах, ймовірності настання окремих подій, які можуть негативно вплинути на досягнення запланованого результату, призвести до фінансово-матеріальних втрат, недотримання доходу, втрати партнерських стосунків.

З точки зору процесно-ситуаційного підходу, ризик міжнародної економічної діяльності може бути визначено, як діяльність пов'язану з подоланням невизначеності в ситуаціях неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, відхилень від плану (прогнозу) або втрат для міжнародної торгівлі товарами і послугами, міжнародної інвестиційної діяльності, міжнародного кредитування, міжнародних валютних відносин, міжнародного співробітництва у виробничій, науково-технічній сферах.

Класифікація ризиків міжнародної економічної діяльності представлена у табл.3.2

Класифікація ризиків міжнародної економічної діяльності

Ознака класифікації	Види ризиків
об'єкт	<ul style="list-style-type: none"> – ризики країни (або країнові ризики); – ризики конкретної зовнішньоторговельної операції (операційні ризики) [93]; – ризики зовнішньоторговельного контракту: <ul style="list-style-type: none"> – контрагентські ризики, пов'язані з надійністю партнера по зовнішньоторговельному контракту; – контрактні ризики, пов'язані з недоліками в підготовці зовнішньоторговельного контракту [95]; – ризики виконання контракту [93].
форма міжнародної економічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – ризики міжнародної торгівлі товарами і послугами; – ризики міжнародної інвестиційної діяльності; – ризики міжнародного кредитування; – ризики у міжнародних валютних відносинах; – ризики міжнародного співробітництва у виробничій, науково-технічній сферах.
вид втрат, що виникають в результаті реалізації ризиків	<ul style="list-style-type: none"> – кількісні: недотримання доходу, прибутку, оплата штрафних санкцій при порушенні умов зовнішньоекономічного контракту і т.д.; – якісні: втрата репутації.
можливість страхування	<ul style="list-style-type: none"> – ризики, від яких можна застрахуватися; – ризики, від яких не можна застрахуватися.
тривалість дії у часі	<ul style="list-style-type: none"> – короткострокові ризики; – постійні ризики.

Фактори ризику – це небезпеки і загрози, що існують, або за певних умов проявляють шкідливі властивості, деструктивну природу.

Слід зазначити, що,

по-перше, небезпек, загроз та інших деструктивних обставин, що можуть вплинути на результати міжнародної економічної діяльності, безліч;

по-друге, в залежності від умов розвитку світової і національних економік значущість тих чи інших факторів може змінюватися;

по-третє, всі фактори ризику можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками.

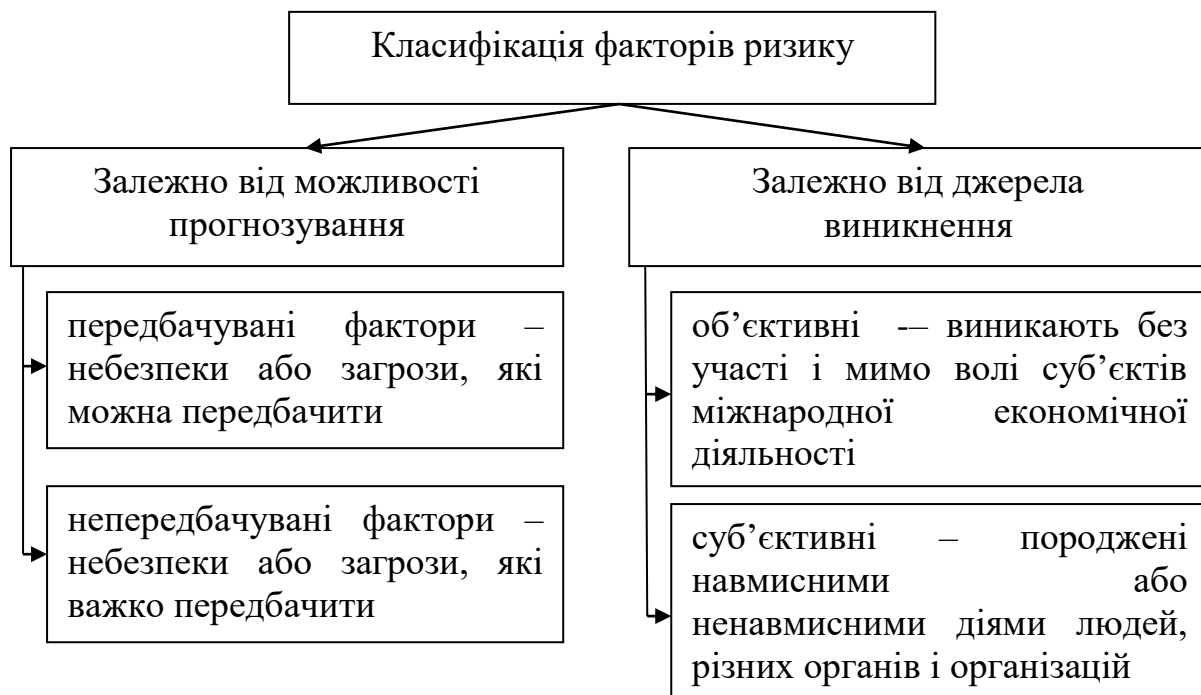

Рис. 3.1. Класифікація факторів ризику

Діяльність будь-якої організації (підприємства, органу) схильна до впливу безлічі факторів ризику. Одні фактори ризику здатні спровокувати реалізацію конкретного ризику самостійно, інші – тільки в комбінації з іншими факторами ризику.

Властивості ризиків

Кожен ризик має низку специфічних властивостей, які впливають на вибір способу управління ними:

- ймовірність;
- сила впливу;
- керованість;
- взаємопов'язаність (ланцюжки причинно-наслідкових зв'язків).

Ймовірність. Ризик являє собою подію, яка може відбутися, а може і не відбутися. За допомогою визначення ймовірності ризику можна оцінити, чи відбудеться конкретна подія протягом аналізованого періоду часу.

Сила впливу. Факт реалізації конкретного ризику певним чином впливає на діяльність держави (підприємства, організації). Цей вплив може мати негативний характер і приймає різні форми, які можна розділити на дві основні групи – перша пов’язана з якісними характеристиками (втрата репутації, погіршення відносин з міжнародними партнерами, контрагентами, втрата довіри, зниження привабливості і т. д.), друга – з кількісними характеристиками (фінансово-матеріальні втрати).

З практичної точки зору найбільш корисною є інтегрована оцінка, яка поєднує оцінку сили впливу ризику і ймовірності настання події.

Керованість. Будь-яке підприємство (організація) може в тій чи іншій мірі впливати на ймовірність і силу впливу своїх ризиків. Цей вплив залежить від ступеня керованості конкретного ризику. Ризики можна розділити на дві основні групи – ризики, ймовірність і сила впливу яких може бути в якійсь мірі змінена зусиллями організації (керовані ризики), і ризики, ймовірність і сила впливу яких залишаються практично незмінними незалежно від спроб їх змінити (некеровані ризики). Класичним прикладом ризиків останньої групи є ризики форс-мажорних обставин (землетрус, повені, пандемія і т. д.). У випадку реалізації некерованого ризику дії організації (підприємства) спрямовані на уникнення частини негативного ефекту.

Взаємопов’язаність. У більшості ризиків двоїста природа, вони є одночасно і ризиками, і факторами ризику для інших ризиків. В середовищі ризиків широко поширений ефект «доміно». Ризики можуть утворювати ланцюжки негативних подій, послідовність яких іноді досить складно передбачити.

Функції ризиків:

- 1) інноваційна;
- 2) регулятивна;
- 3) захисна;

4) аналітична.

Інноваційна функція ризику реалізується через пошук нетрадиційних рішень проблем. Міжнародна конкурентоспроможність країни, підприємства, продукції зростає при використанні ними інноваційної складової.

Регулятивна функція ризику може бути як конструктивною, так і деструктивною.

Її конструктивна форма націлена на подолання консерватизму, догматизму, психологічних бар'єрів, що перешкоджають нововведенням. Здатність ризикувати – це один з основних шляхів розвитку для будь якої діяльності, в т. ч. і міжнародної економічної діяльності.

Деструктивна форма регулятивної функції ризику проявляється в тому випадку, коли рішення приймається в умовах надмірного дефіциту інформації необхідної для визначення розвитку подальших подій.

Захисна функція ризику дозволяє попередити прийняття економічно недоцільних рішень, збитки зовнішньоекономічної операції, зовнішньоторговельного контракту.

Аналітична функція ризику пов'язана з необхідністю вибору за допомогою аналітичних або експертних методів одного варіанта з існуючих альтернатив.

1.2. Оцінювання ризиків міжнародної економічної діяльності

Оцінювання ризиків міжнародної економічної діяльності – процес ідентифікації факторів, причин їх виникнення, оцінка ймовірності і наслідків впливу ризику.

Етапи оцінювання ризиків міжнародної економічної діяльності представлено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Етапи оцінювання ризиків міжнародної економічної діяльності

Першим етапом процесу оцінювання ризиків міжнародної економічної діяльності є ідентифікації ризиків.

Ідентифікація ризиків – систематичне виявлення та дослідження ризиків, характерних для даної організації (підприємства), форм реалізації міжнародної економічної діяльності, виявлення факторів, що обумовлюють виникнення ризику і впливають на ймовірність його реалізації у конкретний період часу.

Наступні етапи аналізу ризиків міжнародної економічної діяльності (етап 2 і 3) пов’язані з оцінкою ймовірності і сили впливу ризиків.

Для визначення ймовірності настання події і сили впливу ризиків доцільно використовувати бальну оцінку, або якісні характеристики (вплив: низький, середній, високий, дуже високий; ймовірність настання

події: майже незначна, мала, середня, висока ймовірність, очікувана подія) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Матриця ймовірності настання подій та впливу ризику

Ймовірність		Ймовірність настання події					
		Незначна/ майже неможлива	Мала ймовірність	Середня ймовірність	Висока ймовірність	Очікувана подія	
		1	2	3	4	5	
Вплив ризику	Низький	1	Низька	Низька	Низька	Низька	Низька
	Середній	2	Низька	Низька	Середня	Середня	Середня
	Високий	3	Низька	Середня	Середня	Висока	Дуже висока
	Дуже високий	4	Середня	Висока	Висока	Дуже висока	Дуже висока

Результати оцінки ймовірності і сили впливу можуть бути представлені у вигляді карти ризиків. Одним із варіантів наочного представлення карти ризиків є графічний. Класичним є варіант графіка з зеленим (білим), жовтим (сірим) і червоним (чорним) секторами. У зеленому (білому) секторі розташовуються ризики, ймовірність яких відносно низька, а сила впливу мінімальна. У червоному (чорному) секторі розташовуються ризики з максимальною вірогідністю і максимальною силою впливу. Між зеленим (білим) і червоним (чорним) секторами розташовується жовтий (сірий) сектор, в якому знаходяться три групи ризиків, а саме:

- ризики з середньою ймовірністю і силою впливу;
- ризики з низькою ймовірністю, але з великою силою впливу;
- ризики з високою ймовірністю, але з маленькою силою впливу.

Методи виявлення і оцінки ризиків:

- експертні (метод мозкового штурму, метод Дельфі, метод круглого столу, метод дерева цілей і т.д.);

– статистичні (метод кореляційно-регресивного аналізу, метод перевірки гіпотез, метод контент-аналізу і т.д.) [42, с. 28, 33].

Доцільність застосування експертних методів:

– вихідних даних динамічних рядів недостатньо для оцінювання з використанням економіко-статистичних методів;

– взаємозв'язок між досліджуваними явищами носить якісний характер і не може бути виражена за допомогою традиційних кількісних вимірників;

– вхідна інформація неповна і неможливо передбачити вплив всіх факторів;

– виникли екстремальні ситуації, які вимагають прийняття швидких рішень.

Доцільність застосування статистичних методів:

– форма міжнародної економічної діяльності (наприклад, міжнародне кредитування) дозволяє визначити ймовірність настання ризикової події і збиток від її настання;

– вихідних даних динамічних рядів достатньо для побудування прогнозу.

На четвертому етапі визначається гранично допустимий рівень ризику за окремими операціями, зовнішньоекономічним контрактом, тобто встановлюється ризик-апетит суб'єкту міжнародної економічної діяльності (організації, підприємства, органу).

Співставлення гранично допустимого рівня ризику і даних щодо ймовірності і сили впливу ідентифікованих ризиків міжнародної економічної діяльності дозволяє суб'єкту визначитися із подальшими процедурами управління ризиками (табл. 3.4).

Процедури управління ризиками міжнародної економічної діяльності

Процедури управління ризиками	Сутність процедури
Прийняття ризику	Не застосовуються спеціальні процедури, рівень ризику знаходиться на прийнятному рівні, або запровадження спеціальних процедур є економічно недоцільним.
Ухилення від ризику	При високому рівні ризику відмова від реалізації форм міжнародної економічної діяльності, відмова від укладання зовнішньоекономічного контракту.
Зниження рівня ризику	Страхування, перерозподіл ризику між сторонами зовнішньоекономічного контракту, встановлення суми ліміту по міжнародному займу.

Рекомендована література [38; 51; 93; 95].

ТЕМА 4. ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

4.1. Основні положення валютного регулювання в Україні

Відповідно до ст.1 Закону України «Про валюту і валютні операції»: **валютне регулювання** – це діяльність Національного банку України та Кабінету Міністрів України (в установлених Законом випадках), спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами [12].

Законодавчими актами у сфері валютного регулювання в Україні було внесено цілий ряд лібералізаційних змін, серед яких слід відзначити:

– зміну принципу «дозволено все, що прямо передбачено законом» на принцип «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Таким

чином, Законом № 2473-VIII передбачено можливість здійснення будь-яких валютних операцій, які не заборонені чинним українським законодавством;

– зміщення акценту з валютного контролю за кожною операцією на валютний нагляд за ризико-орієнтованим підходом («більше ризиків – більше уваги, менше ризиків – менше уваги»);

– скасування вимоги щодо реєстрації кредитів/позик в іноземній валюті, укладених з нерезидентами. Відповідно до Порядку надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками» № 6 від 02.01.2019р. суб'єкти валютних операцій, які не зобов'язані проводити реєстрацію кредитних договорів, повинні надавати інформацію про валютні операції уповноваженим установам, через які ці операції здійснюються;

– скасування граничних строків здійснення розрахунків за експортно-імпортними операціями;

– скасування індивідуальних ліцензії НБУ, введення системи е-лімітів: 2 млн євро/рік для юридичних осіб, 50 тис. євро/рік для фізичних осіб [29].

4.2. Валютний нагляд в Україні за ризико-орієнтованим підходом

Відповідно до ст.1 Закону України «Про валюту і валютні операції» **валютний нагляд** – це система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства [12].

Статтею 11 зазначеного Закону України визначено суб'єктів валютного нагляду в нашій країні (рис. 4.1).

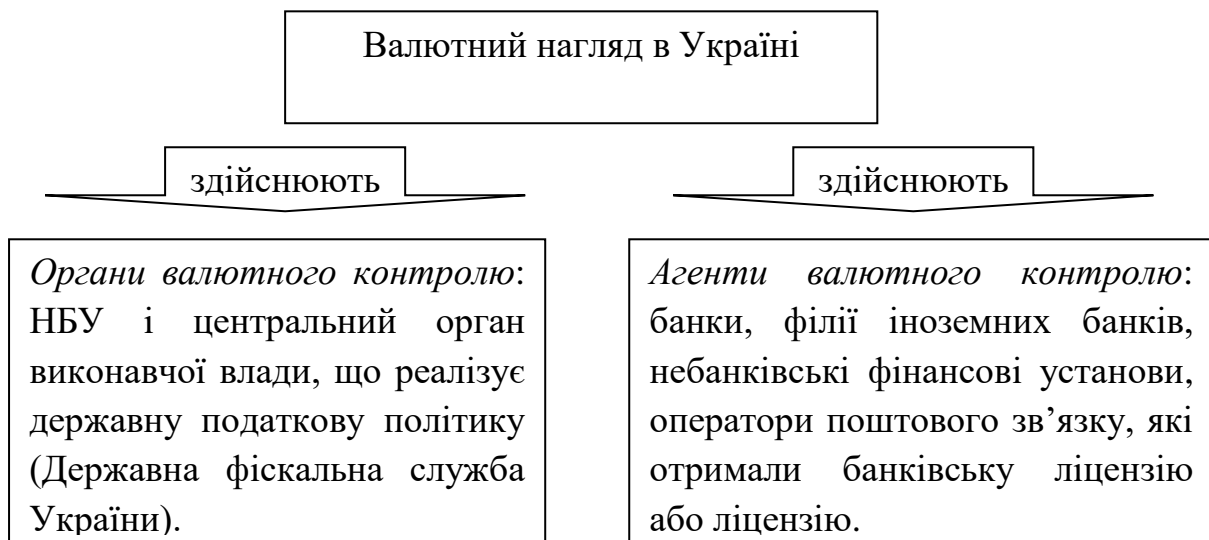

Рис. 4.1. Суб'єкти, які здійснюють валютний нагляд в Україні

Мета валютного нагляду – встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризик-орієнтованого підходу [12].

Валютний нагляд повинен здійснюватися без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів, які здійснюють валютні операції, крім випадків запобігання проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Відповідно до пп. 5 Положення «Про валютний нагляд» НБУ організовує і здійснює валютний нагляд шляхом проведення виїзних та невиїзних перевірок уповноважених установ, їхніх структурних підрозділів, а також застосування до них заходів впливу у разі виявлення порушень валютного законодавства.

НБУ при виявленні порушень валютного законодавства адекватно вчиненому порушенню застосовує заходи впливу до банків та установ.

Види заходів впливу, які застосовуються до установ у разі виявлення порушень валютного законодавства, представлено на рис. 4.2.

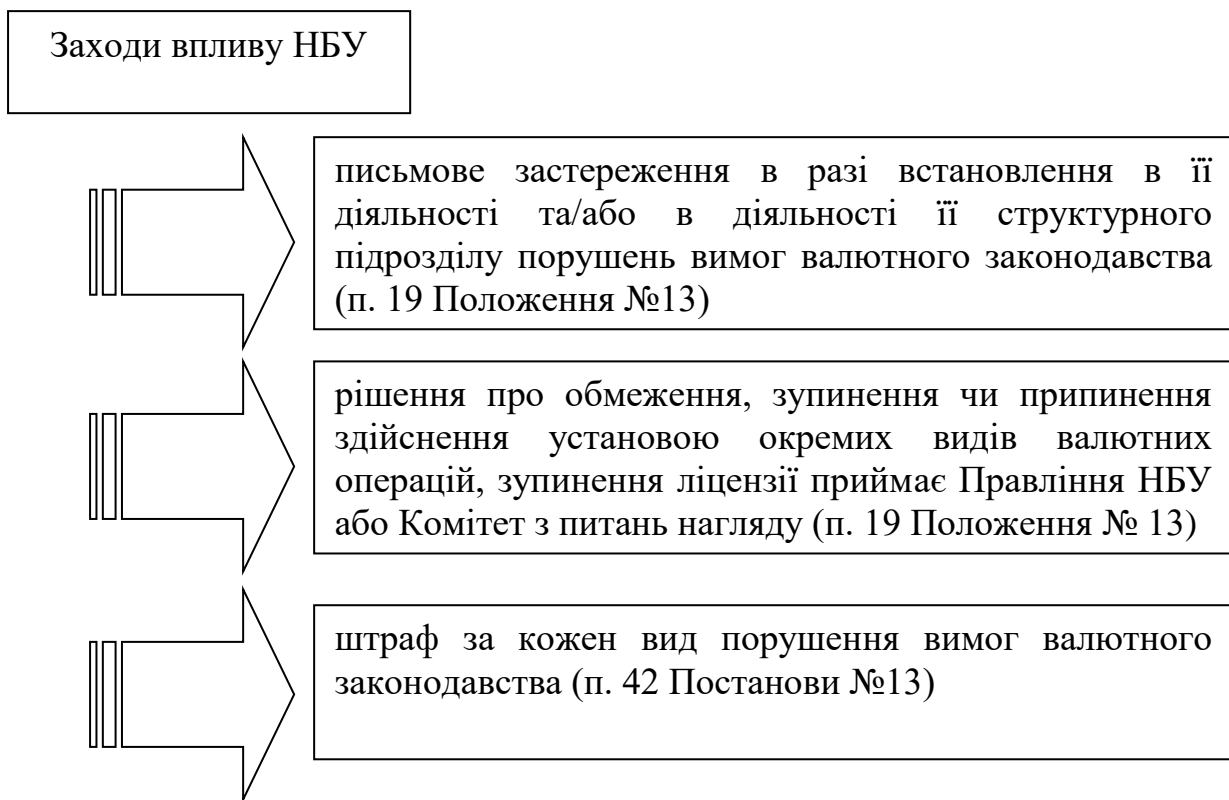

Рис. 4.2. Заходи впливу НБУ, які застосовуються до установ у разі виявлення порушень валютного законодавства [28]

Критерії вибору адекватних заходів впливу, які застосовуються до установ:

- 1) характеру та кількості виявлених порушень;
- 2) причин, які зумовили виникнення виявлених порушень.

Шляхи повідомлень Національним банком щодо прийнятих рішень про застосування заходу впливу до установи:

1) письмово – установі: на паперових носіях або засобами електронного зв'язку Національного банку, не пізніше п'яти робочих днів із дня прийняття такого рішення;

2) шляхом розміщення інформації про прийняте рішення на сторінках офіційного Інтернет-представництва Національного банку громадськості, не пізніше наступного робочого дня з дня прийняття цього рішення.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» НБУ має право встановлювати граничні строки розрахунків за операціями експорту й імпорту товарів, та мінімальні граничні суми за вказаними операціями [12].

Грошові кошти по операціям з експорту товарів підлягають зарахуванню на рахунки суб'єктів господарювання-резидентів у строки вказані у зовнішньоекономічних договорах (контрактах). При цьому вони повинні враховувати граничні строки встановлені НБУ.

Вимоги для визначення відліку строку при виплати заборгованості по операціям експорту вказано на рис. 4.3.

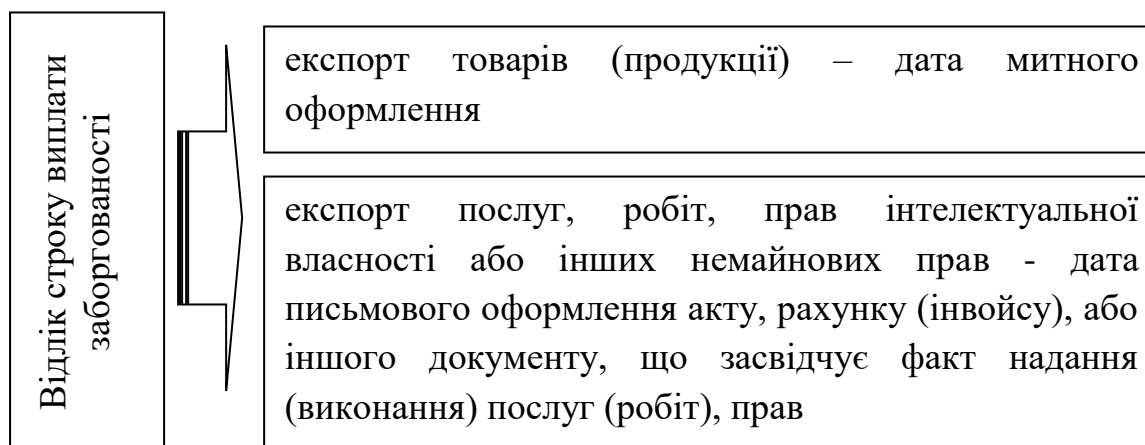

Рис. 4.3. Відлік строку при виплати заборгованості по операціям експорту

У разі встановлення Національним банком України граничного строку розрахунків за операціями резидентів з імпорту товарів їх поставка має здійснюватися у строки, зазначені в договорах, але не пізніше встановленого Національним банком України граничного строку розрахунків з дня здійснення авансового платежу (попередньої оплати).

Банки повинні здійснювати валютний нагляд за дотриманням суб'єктів господарювання-резидентів граничних строків розрахунків за

операціями з експорту та імпорту товарів, які передбачають розрахунки в грошовій формі.

Дати відліку граничних строків НБУ за операціями експорту й імпорту товарів наведено на рис. 4.4.

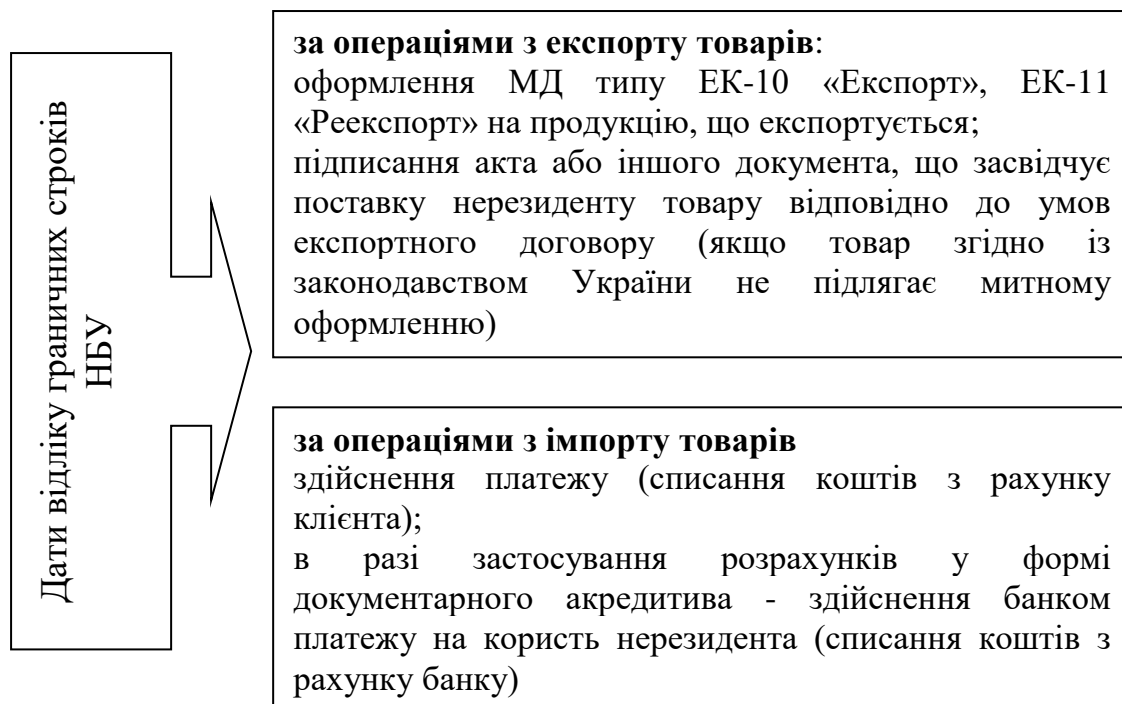

Рис. 4.4. Дати відліку граничних строків НБУ за операціями експорту й імпорту товарів [12; 28]

Відповідальність за порушення граничного строку здійснення розрахунків за експортно-імпортними операціями встановлена у вигляді нарахування пені за кожен день прострочення в розмірі 0,3% від суми неоплачених грошових коштів за договором (вартості недоставленого товару) в національній валюті у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті або в іноземній валюті, перерахованій в національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості. Відповідно до п. 5 ст. 13 Закону «Про валюту і валютні операції» загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суму

неодержаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) [12].

Підстави для зупинення нарахування пені представлено на рис. 4.5.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №104 від 13.02.2019 р. затверджено «Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, встановлених Національним банком України» [31]. Продовження строків розрахунків відбувається на підставі висновку Мінекономіки.

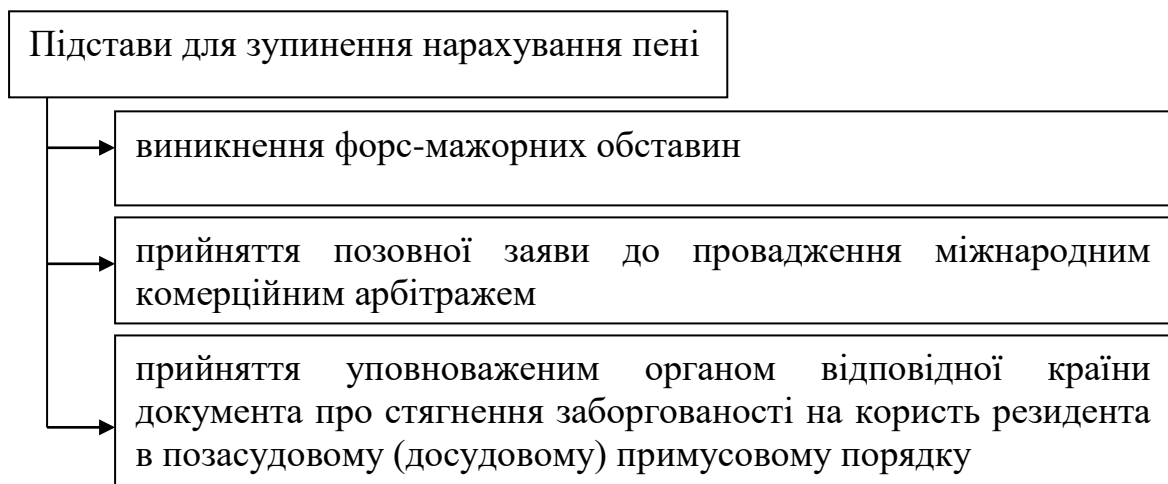

Рис. 4.5. Підстави для зупинення нарахування пені [31]

Відповідно до п. 6 трок Порядку №104 продовження розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів визначається індивідуально в кожному конкретному випадку, але обчислюється після одержання Мінекономіки документів [31].

Рекомендована література [12; 21; 28; 29; 31; 52].

ТЕМА 5. ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Органи захисту прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України

Суб'єкти ЗЕД здійснюють діяльність, як на території України, так і за її межами. Виходячи на міжнародний ринок, ринки інших країн, суб'єкти ЗЕД повинні бути ознайомлені з механізмом і засобами захисту, якими вони зможуть скористатися в результаті порушення їх прав та законних інтересів.

Органами і особами, які беруть участь у захисті прав і законних інтересів українських суб'єктів ЗЕД, виступають Президент, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, судові органи, арбітражні інститути, органи, які представляють інтереси суб'єктів за кордоном, та інші зацікавлені сторони (рис. 5.1).

Серед органів державної влади, що уповноважені захищати права і законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, слід відзначити Міжвідомчу комісію з міжнародної торгівлі.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про ЗЕД» Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;
- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів;
- приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або

економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України [8].

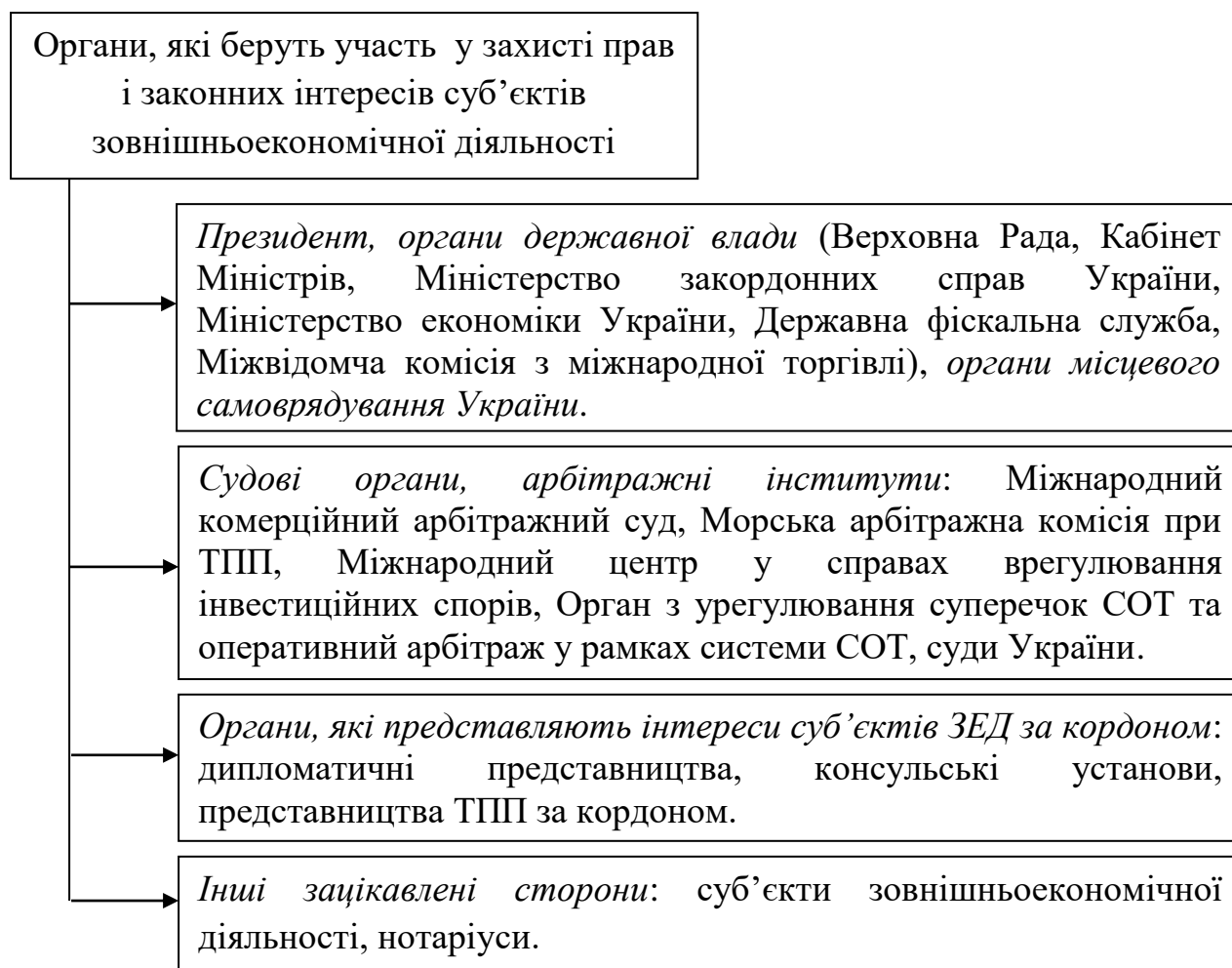

Рис. 5.1. Органи, які беруть участь у захисті прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України [8; 88]

Питання головування у Міжвідомчій комісії, її склад та форми роботи регулюються нормами Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» № 330-XIV [17]. Відповідно ст. 5 Закону України № 330-XIV Комісію очолює Голова, яким за посадою є міністр Мінекономіки, персональний склад затверджується Кабінетом Міністрів України, формою роботи Комісії зазначено засідання [17].

При здійсненні зовнішньоекономічної діяльності суперечки виникають між вітчизняними і іноземними суб'єктами господарювання, тому розгляд спірних питань відбувається відповідно до норм чинного законодавства України та міжнародної практики.

Для врегулювання міжнародних суперечок вітчизняні суб'єкти ЗЕД мають право звернутися до судів України, за згодою сторін до Міжнародного арбітражного суду та Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» № 4002-ХІІ від 15.12.2017 р., **арбітраж** – це третейський суд незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України [15].

Відповідно Додатку 1 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» до Міжнародного комерційного суду за угодою сторін на вирішення можуть передаватись:

– спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, які виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору знаходиться за кордоном;

– спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України [14].

Відповідно Додатку 2 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» Морська арбітражна комісія вирішує спори, які впливають з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають із торгового мореплавства, незалежно від того, чи є сторонами

таких відносин суб'єкти українського та іноземного або лише українського чи тільки іноземного права [15].

Специфічним органом, який здійснює захист прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в інвестиційній сфері, є Міжнародний центр у справах врегулювання інвестиційних спорів. Метою зазначеного органу є вирішення через примирення та арбітраж інвестиційних спорів.

Захист прав суб'єктів ЗЕД здійснюється у трьох напрямках:

- 1) захист прав суб'єктів ЗЕД від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань;
- 2) захист прав суб'єктів ЗЕД від недобросовісної конкуренції;
- 3) захист прав суб'єктів ЗЕД проти зростаючого імпорту.

5.2. Захист прав суб'єктів ЗЕД від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань

Заходи захисту прав суб'єктів ЗЕД від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань регламентуються ст. 29 Закону України «Про ЗЕД» [8].

Дискримінаційні дії – це дії, що призводять до погіршення становища суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України порівняно з іноземними суб'єктами господарювання і обмежують їх законні права та інтереси [8].

Відповідно до норм діючого законодавства Україна може застосовувати адекватні заходи, якщо інші держави, митні союзи або економічні угруповання обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України. Перелік захисних заходів від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань наведено на рис. 5.2.

Рис. 5.2. Перелік захисних заходів від дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань [8]

Для встановлення дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав (економічних угруповань) центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики (Міністерство економіки України) проводиться розслідування в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Розслідування проводиться за заявою суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Міністерства економіки України протягом 60 календарних днів після подання заяви проводить розслідування.

Схема розслідування за фактами дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань (рис. 5.3).

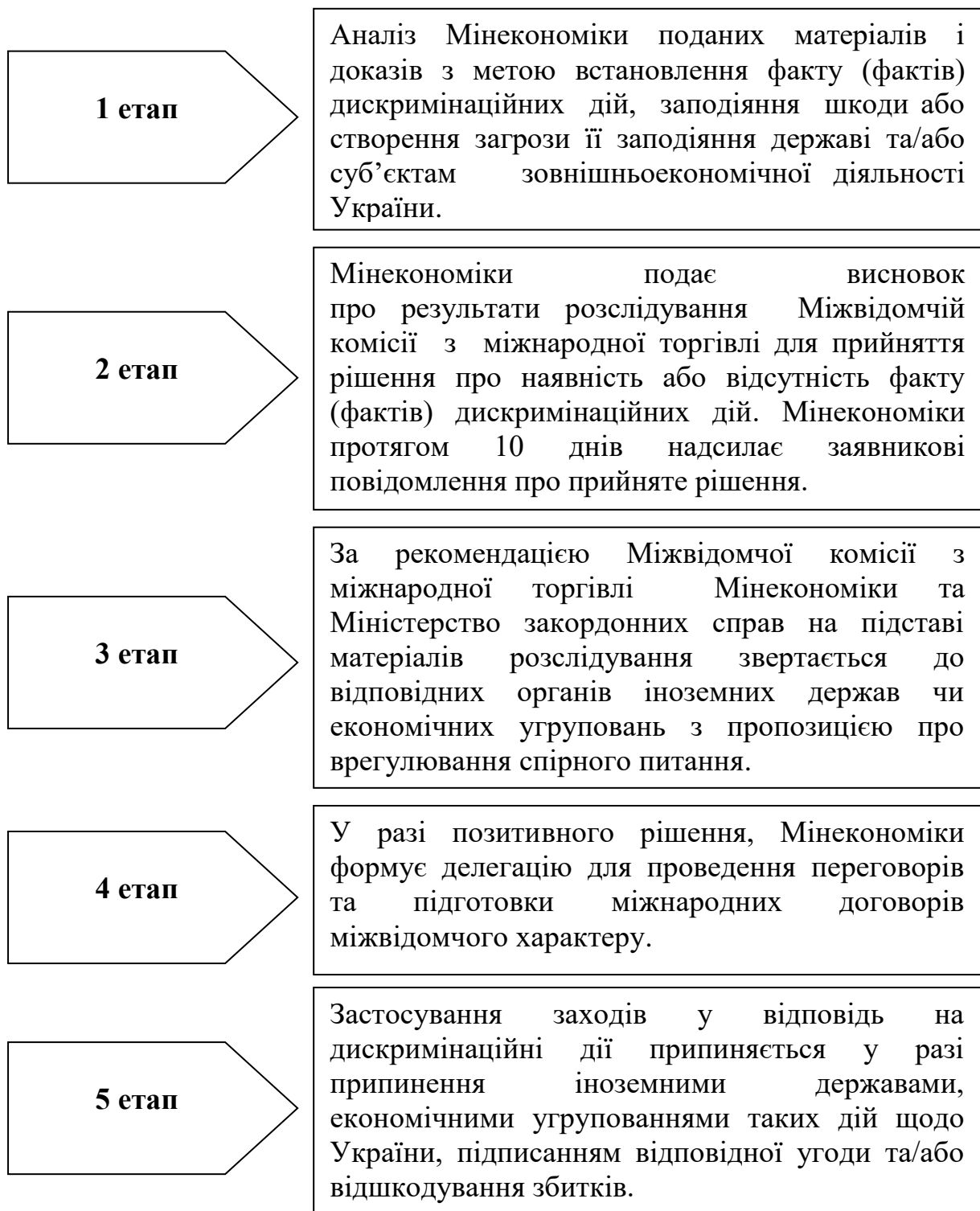

Рис. 5.3. Схема розслідування та застосування заходів за фактами дискримінаційних та недружніх дій іноземних держав, економічних угруповань [8]

Окремим пунктом ст. 29 Закону України «Про ЗЕД» регулюються питання щодо дискримінаційних та/або недружних дій щодо України держав, які визнані Верховною Радою України державою-агресором та/або державою-окупантом [8].

Прийняті Україною рішення про врегулювання спору та застосування заходів щодо дискримінаційних та/або недружніх дій інших держав є обов'язковими для виконання українськими органами виконавчої влади, суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності.

5.3. Захист прав суб'єктів ЗЕД від недобросовісної конкуренції

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про ЗЕД»: **недобросовісна конкуренція** при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності – це здійснення демпінгового імпорту, до якого застосовуються антидемпінгові заходи; здійснення субсидованого імпорту, до якого застосовуються компенсаційні заходи; здійснення інших дій, що законами України визнаються недобросовісною конкуренцією [8].

Антидемпінгові, антисубсидиційні розслідування регулюється нормами Законом України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» № 330-XIV від 13.02.2020 р.[17].

Схему антидемпінгового розслідування та запровадження антидемпінгових заходів представлено на рис. 5.4.

Відповідно до ст. 3 Закону № 330-XIV розслідування проводять Міністерство економіки України, Державна митна служба України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі [17].

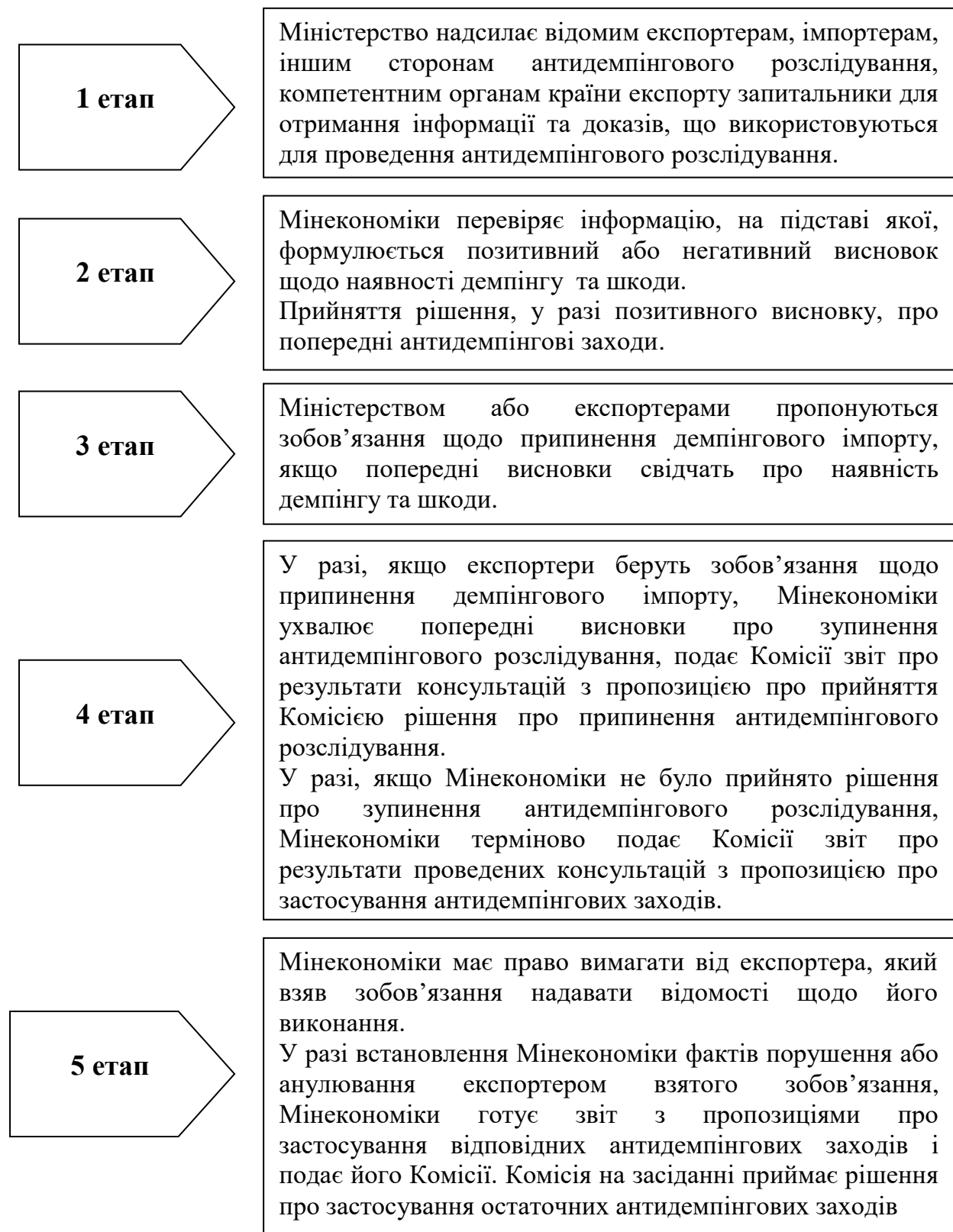

Рис. 5.4. Схема антидемпінгового розслідування та запровадження антидемпінгових заходів [17]

Антисубсидиційне розслідування передбачає розслідування факту надання нелегітимної субсидії. Проведення антисубсидійного розслідування регулюється нормами Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» № 331-XIV від 04.10.2018 р. [18]. Антисубсидиційне розслідування проводиться за схемою аналогічною схемі антидемпінгового розслідування. Відповідно до ст. 6 зазначеного Закону у процесі антисубсидиційного розслідування встановлюються факти прямого переведення грошових сум державним органом, або фактом взяття державним органом зобов'язання щодо прямого переведення цих сум або грошових зобов'язань (гарантія тощо); відмови державного органу від справляння податків з доходів, що, як правило, підлягають справлянню, або вони не справляються [18].

5.4. Захист прав суб'єктів ЗЕД проти зростаючого імпорту

Визначенням терміну «**зростаючий імпорт**» надано ст. 31 Закону України «Про ЗЕД», це – імпорт в обсягах та/або за умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди українським виробникам відповідних товарів [8].

Розслідування при захисті прав суб'єктів ЗЕД у випадках зростаючого імпорту регулюється нормами Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні» № 332-XIV від 13.02.2020 р.[16]. Відповідно до зазначеного законодавчого акту **значна шкода** – погіршення виробничого, торговельного або фінансового становища національного товаровиробника, що призводить до значного загального спаду в національному виробництві певного товару (ст. 1 Закону «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні»).

Схема розслідування та впровадження спеціальних заходів за фактами заподіяння значної шкоди національним товаровиробникам зростанням обсягів імпорту представлено на рис. 5.5.

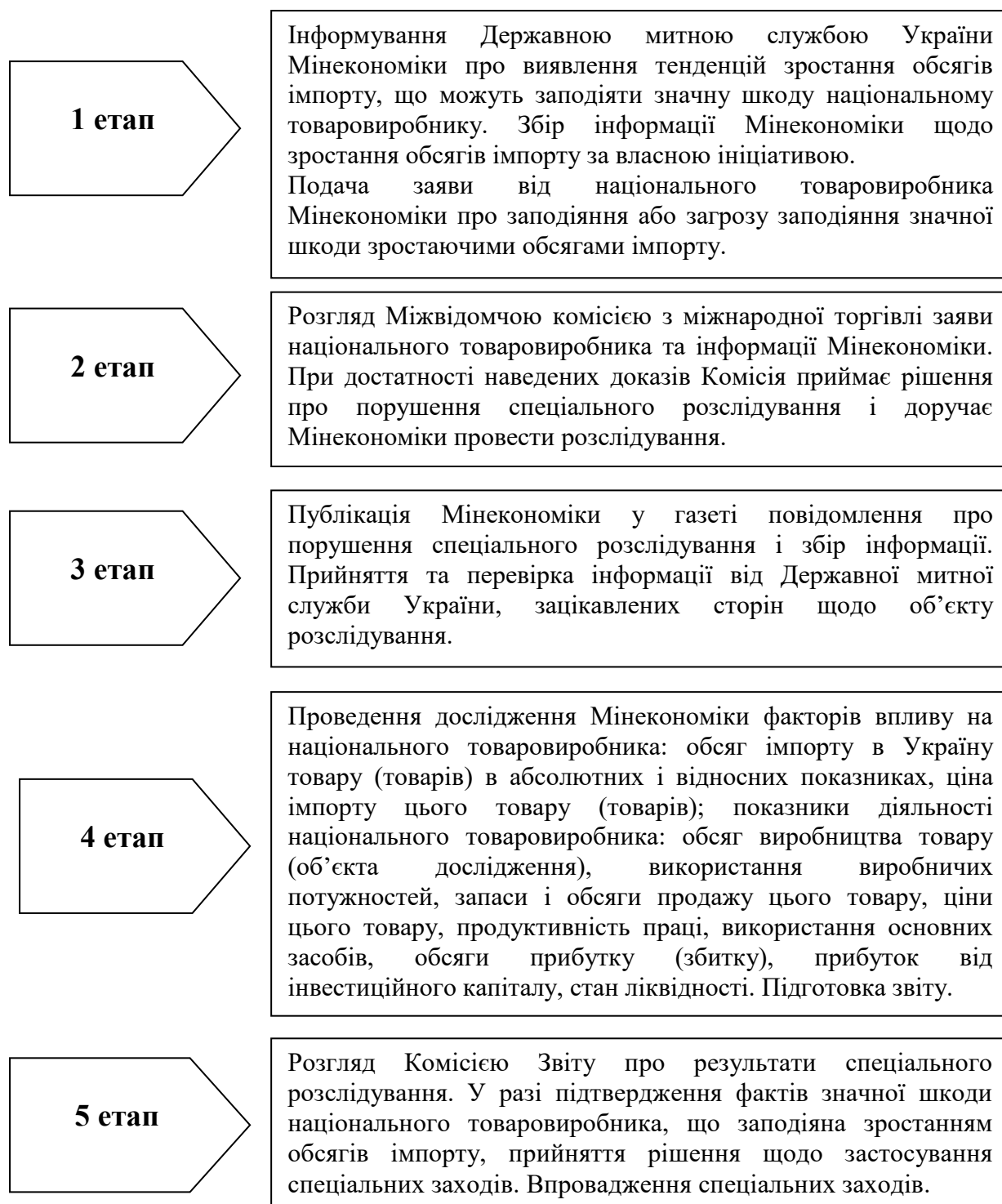

Рис. 5.5. Схема розслідування та впровадження спеціальних заходів проти зростаючого імпорту [16]

Перелік спеціальних заходів проти зростаючого імпорту встановлено ст. 16 Закону України (рис. 5.6).

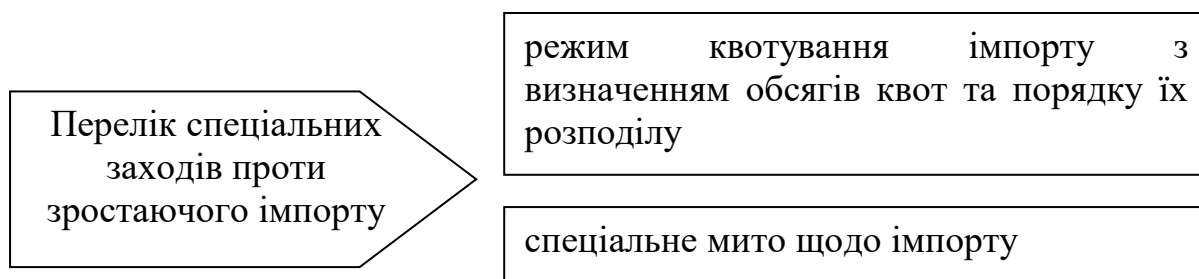

Рис. 5.6. Перелік спеціальних заходів проти зростаючого імпорту [16]

У проведенні розслідування приймають участь Міністерство економіки України, Державна митна служба України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі.

Рекомендована література [8; 15; 16; 17; 18; 30; 31; 50; 52; 88].

ТЕМА 6. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ

6.1. Система показників оцінювання торгівлі товарами у системі міжнародної економічної діяльності

Протягом досить довгого періоду часу міжнародна торгівля залишається однією з основних форм міжнародної економічної діяльності країн. Здатність країни виробляти товари конкурентоспроможні на світовому ринку є найбільш характерним індикатором ефективності її економічної політики. В Україні, як і в більшості країн світу, експорт і

імпорт товарів займає значну частку у міжнародній економічній діяльності.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

експорт товарів – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (зокрема з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів;

реекспорт товарів – продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України;

імпорт товарів – купівля (зокрема з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [8].

Оцінювання міжнародної торгівлі товарами країн може здійснюватися за допомогою абсолютних і відносних показників, показників структури [63, с.29].

1. Абсолютні показники оцінювання міжнародної торгівлі товарами характеризують обсяги експорту (реекспорту), імпорту (реімпорту) товарів у вартісних та натуральних одиницях вимірювання, обсяг зовнішньоторговельного обороту та торговельного сальдо.

Зовнішньоторговельний оборот (ZTO) є сумою обсягів експорту (E_m) й імпорту товарів (I_m) за певний період часу (найчастіше за рік):

$$ZTO = E_m + I_m \quad (6.1)$$

Торговельне сальдо (S) визначається, як різниця між обсягом експорту й імпорту товарів за певний період часу (найчастіше за рік):

$$S = E_m - I_m \quad (6.2)$$

2. Відносні показники характеризують зміну обсягів експорту (імпорту) товарів у часі, включають показники динаміки (темп росту експорту (імпорту) товарів, темп приросту експорту (імпорту) товарів, коефіцієнт покриття імпорту експортом.

Темп росту експорту товарів базисний ($T_{em\bar{\delta}}$) розраховується за формулою:

$$T_{em\bar{\delta}} = \frac{E_{m1}}{E_{m0}} * 100\% , \quad (6.3)$$

де E_{m1} - обсяг експорту товарів звітного року;

E_{m0} - обсяг експорту товарів базисного року.

Темп росту експорту товарів ланцюговий ($T_{em^{\prime}l}$) розраховується за формулою:

$$T_{em^{\prime}l} = \frac{E_{mi}}{E_{mi-1}} * 100\% , \quad (6.4)$$

де E_{mi} - обсяг експорту товарів i -го року;

E_{mi-1} - обсяг експорту товарів року, який передує i -му.

Темп приросту експорту товарів базисний ($Tnp_{em\bar{\delta}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{em\bar{\delta}} = T_{em\bar{\delta}} - 100\% \quad (6.5)$$

Темп приросту експорту товарів ланцюговий ($Tnp_{em^{\prime}l}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{em^{\prime}l} = T_{em^{\prime}l} - 100\% \quad (6.6)$$

Темп росту імпорту товарів базисний ($T_{im\bar{\delta}}$) розраховується за формулою:

$$T_{im\bar{\sigma}} = \frac{I_{m1}}{I_{m0}} * 100\% , \quad (6.7)$$

де I_{m1} - обсяг імпорту товарів звітного року;

I_{m0} - обсяг імпорту товарів базисного року.

Темп росту імпорту товарів ланцюговий ($T_{im^{\lambda}}$) розраховується за формулою:

$$T_{im^{\lambda}} = \frac{I_{mi}}{I_{mi-1}} * 100\% , \quad (6.8)$$

де I_{mi} - обсяг експорту товарів i -го року;

I_{mi-1} - обсяг експорту товарів року, який передує i -му.

Темп приросту імпорту товарів базисний ($Tnp_{im\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{im\bar{\sigma}} = T_{im\bar{\sigma}} - 100\% \quad (6.9)$$

Темп приросту експорту товарів ланцюговий ($Tnp_{im^{\lambda}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{im^{\lambda}} = T_{im^{\lambda}} - 100\% \quad (6.10)$$

Коефіцієнт покриття імпорту експортом ($K_{покриття}$) визначається, як співвідношення обсягу експорту товарів до обсягу імпорту товарів за певний період часу:

$$K_{покриття} = \frac{E_m}{I_m} \quad (6.11)$$

3. Показники структури міжнародної торгівлі характеризують експортні та імпорتنі потоки за товарним складом (товарна структура), і географічною спрямованістю (географічна структура).

Частка товарів у експорті ($\mathcal{U}_{em}$) розраховується за формулою:

$$\mathcal{U}_{em} = \frac{E_{mj}}{E_m} * 100\% , \quad (6.12)$$

де E_{mj} - обсяг експорту j -ої групи товарів.

Частка товарів у імпорті ($Ч_{im}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{im} = \frac{I_{mj}}{I_m} * 100\% , \quad (6.13)$$

де I_{mj} - обсяг імпорту j -ої групи товарів.

Частка експорту товарів до певної країни ($Ч_{emk}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{emk} = \frac{E_{mg}}{E_m} * 100\% , \quad (6.14)$$

де E_{mg} - обсяг експорту g -ої країни.

Частка імпорту товарів з певної країни ($Ч_{img}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{img} = \frac{I_{mg}}{I_m} * 100\% , \quad (6.15)$$

де I_{mg} - обсяг імпорту з g -ої країни.

6.2. Загальна характеристика міжнародної торгівлі товарами України, фактори впливу

До недавнього часу головну роль у спеціалізації країн у міжнародній торгівлі відігравали фактори природного та суспільного характеру: економіко-географічне положення, наявність природних ресурсів, клімат, розміри території, чисельність населення (трудова ресурсів). На теперішній час найбільш впливовими факторами є науково-технічні досягнення, рівень інноваційного розвитку.

Характерними рисами міжнародної діяльності України у торгівлі товарами є наступні.

1. У міжнародній торгівлі товарами український експорт представлено досить значною часткою товарів сировинно-, капітало- та матеріаломістких галузей (добувної, металургійної, хімічної галузей, сільського господарства). Слід зазначити, що останні роки у експорті збільшилась частка продукції харчової промисловості, деревини та виробів з неї. Україна є одним з найбільших світових експортерів соняшникової олії, кукурудзи, пшениці, ячменю, меду. Модернізація та усучаснення виробництва у легкій промисловості, дозволяє у майбутньому сподіватися за подальше зростання частки даної групи товарів у експорті [56; 57; 58; 59; 60; 96].

2. Національна економіка має залежність від імпорту окремих груп товарів (імпорт мінеральних продуктів об'єктивно обумовлений недостатньою ресурсною забезпеченістю України нафтою, природним газом та кам'яним вугіллям; імпорт лікарських засобів обумовлено недостатніми обсягами внутрішнього виробництва ліків: сироваток, вакцин, гормональних препаратів та антибіотиків). Суттєву частку українського імпорту останні десять років займають машини та обладнання, хімічна продукція, автомобілі та транспортні засоби, металопрокат [56; 57; 58; 59; 60; 67; 96].

3. Значна частка імпортової складової у собівартості товарів, що експортуються (виробництво продукції харчової промисловості потребує імпорту сировини, яка не виробляється в Україні через кліматичні умови: складні спиртні продукти, чай, кава, пальмова олія, какао; виробництво продукції хімічної галузі потребує імпорту газу, нафти; виробництво металургійної, машинобудівної галузей потребує імпорту наукоємної продукції з високою доданою вартістю) [37; 67; 96].

4. Диверсифікація торгових потоків експорту і імпорту з країн СНД у країни ЄС, Азії і Африки, Америки. Основними торговельними

партнерами України виступають ЄС, США, Туреччина, КНР, Індія [37; 67; 96].

5. Концентрація вітчизняного експорту на товарних групах (продукція сільського господарства, руди, металургійна продукція), які є чутливими до економічних криз, коливань світової кон'юнктури.

6. Низька частка високотехнологічної продукції у товарному експорті України. Слід зазначити, одним з основних акцентів в Експортній стратегії України (2017-2021pp), було зроблено саме на підвищенні частки інноваційної та високотехнологічної продукції у товарному експорті країни [67; 96].

Рекомендована література [35; 36; 37; 39; 40; 43; 44; 45; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 66; 67; 68; 70; 71; 74; 75; 78; 79; 90; 95; 96; 98; 106].

ТЕМА 7. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

7.1. Система показників оцінювання торгівлі послугами у системі міжнародної економічної діяльності

Сфера послуг відіграє важливу роль у світовій і національних економіках. Процеси глобалізації і регіоналізації сприяють зростанню обсягів послуг і рівню доходів від їх надання, появі і розвитку нових видів послуг (логістичних, комп'ютерних, інформаційних, електронної торгівлі тощо), посиленню конкуренції та зростанню числа зайнятих у цій сфері.

Оцінювання міжнародної торгівлі послугами країн здійснюється, як і у торгівлі товарами за допомогою абсолютних і відносних показників, показників структури [63, с.29].

1. Абсолютні показники оцінювання міжнародної торгівлі послугами характеризують обсяги експорту, імпорту послуг у вартісних та натуральних одиницях вимірювання, обсяг зовнішньоторговельного обороту та торговельного сальдо.

Зовнішньоторговельний оборот (ZTO) є сумою обсягів експорту (E_n) й імпорту послуг (I_n) за певний період часу (найчастіше за рік):

$$ZTO = E_n + I_n \quad (7.1)$$

Торговельне сальдо (S) визначається, як різниця між обсягом експорту й імпорту послуг за певний період часу (найчастіше за рік):

$$S = E_n - I_n \quad (7.2)$$

2. Відносні показники характеризують зміну обсягів експорту (імпорту) послуг у часі, включають показники динаміки (темп росту експорту (імпорту) послуг, темп приросту експорту (імпорту) послуг, коефіцієнт покриття імпорту експортом.

Темп росту експорту послуг базисний ($T_{en\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$T_{en\bar{\sigma}} = \frac{E_{n1}}{E_{n0}} * 100\% , \quad (6.3)$$

де E_{n1} - обсяг експорту послуг звітного року;

E_{n0} - обсяг експорту послуг базисного року.

Темп росту експорту послуг ланцюговий ($T_{en\pi}$) розраховується за формулою:

$$T_{en\pi} = \frac{E_{ni}}{E_{ni-1}} * 100\% , \quad (6.4)$$

де E_{ni} - обсяг експорту послуг i -го року;

E_{ni-1} - обсяг експорту послуг року, який передує i -му.

Темп приросту експорту послуг базисний ($T_{np_{en\bar{\sigma}}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{en\bar{\sigma}} = T_{en\bar{\sigma}} - 100\% \quad (6.5)$$

Темп приросту експорту послуг ланцюговий ($Tnp_{en\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{en\bar{\sigma}} = T_{en\bar{\sigma}} - 100\% \quad (6.6)$$

Темп росту імпорту послуг базисний ($T_{in\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$T_{in\bar{\sigma}} = \frac{I_{n1}}{I_{n0}} * 100\% , \quad (6.7)$$

де I_{n1} - обсяг імпорту послуг звітного року;

I_{n0} - обсяг імпорту послуг базисного року.

Темп росту імпорту послуг ланцюговий ($T_{in\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$T_{in\bar{\sigma}} = \frac{I_{ni}}{I_{ni-1}} * 100\% , \quad (6.8)$$

де I_{ni} - обсяг експорту послуг i -го року;

I_{ni-1} - обсяг експорту послуг року, який передує i -му.

Темп приросту імпорту послуг базисний ($Tnp_{in\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{in\bar{\sigma}} = T_{in\bar{\sigma}} - 100\% \quad (6.9)$$

Темп приросту експорту послуг ланцюговий ($Tnp_{in\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$Tnp_{in\bar{\sigma}} = T_{in\bar{\sigma}} - 100\% \quad (6.10)$$

Коефіцієнт покриття імпорту експортом ($K_{покриття}$) визначається, як співвідношення обсягу експорту послуг до обсягу імпорту послуг за певний період часу:

$$K_{покриття} = \frac{E_n}{I_n} \quad (6.11)$$

3. Показники структури міжнародної торгівлі характеризують експортні та імпорتنі потоки за товарним складом (товарна структура), і географічною спрямованістю (географічна структура).

Частка окремої групи послуг у експорті ($Ч_{en}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{en} = \frac{E_{nj}}{E_n} * 100\% , \quad (6.12)$$

де E_{nj} - обсяг експорту j -ої групи послуг.

Частка послуг у імпорті ($Ч_{in}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{in} = \frac{I_{nj}}{I_n} * 100\% , \quad (6.13)$$

де I_{ni} - обсяг імпорту j -ої групи послуг.

Частка експорту послуг до певної країни ($Ч_{enk}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{enk} = \frac{E_{ng}}{E_n} * 100\% , \quad (6.14)$$

де E_{ng} - обсяг експорту послуг g -ої країни.

Частка імпорту послуг з певної країни ($Ч_{in}k$) розраховується за формулою:

$$Ч_{in}k = \frac{I_{ng}}{I_n} * 100\% , \quad (6.15)$$

де I_{mg} - обсяг імпорту послуг з g -ої країни.

7.2. Загальна характеристика міжнародної торгівлі послугами України, фактори впливу

Інтенсивне зростання сфери послуг у світовому господарстві обумовлене процесами цифровізації економік країн, інтелектуалізації праці, інформатизації суспільних і виробничих відносин, збільшенням частки експорту і імпорту наукоємних товарів, що потребують супутнього надання послуг (програмне забезпечення, консалтингові, інжинірингові послуги).

Предметом міжнародної торгівлі послугами виступає товар особливого роду, який характеризується специфічними ознаками (рис. 7.1).

Рис.7.1. Специфічні ознаки послуги, як предмету торгівлі

Характерні риси експорту-імпорту послуг України

1. До 2019 року у загальному обсязі експорту послуг України транспортні послуги були домінуючими (більше 50%). Це майже у двічі більше значень загальносвітового показника. За даними Світового банку

частка транспортних послуг від усього обсягу комерційних послуг у світі з 2013 р. по 2018 р. не перевищувала 21,5% (2013 р.). Як і за загальносвітовою тенденцією, в Україні частка транспортних послуг у загальному обсязі експорту послуг зменшується (у світі частка транспортних послуг у 2018 р. знизилась до 19,3%). За даними Державної служби статистики України частка транспортних послуг в імпорті послуг майже у двічі менша ніж у експорті. Позитивною рисою є поступове зменшення їх частки: 43,3% у 2020 р., 36,5% у 2021 р. і 32,3% у 2022 р. [47; 56; 57; 58; 59; 60; 107].

2. Загальна частка фінансових послуг і послуг зі страхування у вітчизняному експорті послуг не перевищувала 3% за період з 2013–2021рр., це майже у тричі менше загальносвітового показника. За даними Світового банку аналогічний загальносвітовий показник у цей період коливався у діапазоні 8,5–8,8% [56; 57; 58; 59; 60].

3. Частка послуг пов'язаних з подорожами у загальному обсязі імпорту послуг України значно перевищує аналогічний показник у експорті. Максимальна частка у експорті 3,6% спостерігалась у 2013 р., що було обумовлено зростанням популярності нашої країни після Євро-2012. Максимальна частка у імпорті – 20,5% у 2021 р., що було пов'язано із частковим знаттям обмежень після пандемії COVID-19 [56; 57; 58; 59; 60; 109].

4. За даними Світового Банку комп'ютерні та комунікаційні послуги від загальносвітового обсягу експорту послуг у період 2013–2018 рр. займають досить суттєву частку, яка демонструє тенденцію зростання. З 2013 р. по 2018 р. частка комп'ютерних та комунікаційних послуг в цілому у світі збільшилась з 43,4% до 45,7%. Щодо України, то у частка у експорті послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг перевищує аналогічний показник імпорту, але відстає від значень загальносвітового показника. Позитивною рисою

останніх років є стабільне зростання частки даних послуг у обсязі експорту: 26,5 % у 2020 р., 31,6 % у 2021 р., 40,5 % у 2022 р. [56; 57; 58; 59; 60; 110].

Основні фактори впливу на структурну модель участі України у міжнародній торгівлі послугами.

1. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в Україні дозволяють посилити вітчизняні конкурентні позиції на міжнародному ринку комп'ютерних і інформаційних послуг. Країна стала привабливим напрямом для іноземних інвесторів, що сприяє розвитку експорту послуг в ІТ сфері. Найбільшими партнерами України у сфері ІТ-експорту є США, Велика Британія, Німеччина та Канада. З кожним роком конкурентоспроможність вітчизняного ІТ-сектору на світовому ринку зростає. Українські компанії надають послуги у сферах програмування, розробки програмного забезпечення, тестування, аналізу даних.

2. Лібералізація у сфері телекомунікаційних, фінансових, страхових, освітніх, туристичних, консультаційних, транспортних послуг сприяє посиленню конкуренції на вітчизняному ринку і підвищенню якості послуг.

3. Наявність рекреаційно-туристичних ресурсів (за умови розвитку відповідної інфраструктури) дозволяють збільшити частку послуг пов'язаних з подорожами у загальному обсязі експорту послуг країни. Україна має потенціал для розвитку туризму, зокрема культурного та екологічного.

4. Географічне розташування країни сприяє розвитку транспортних та логістичних послуг. Українські компанії надають послуги у сферах логістики, перевезення вантажів та пасажирів всіма існуючими видами транспорту.

5. Перешкоджає розвитку міжнародної торгівлі послуг України: недостатній розвитку наукоємних секторів економіки, брак власних коштів

у суб'єктів господарювання на переобладнання технічної бази, створення або придбання нових основних фондів; недостатня підтримка держави для розвитку інноваційних проектів.

Рекомендована література [35; 36; 37; 42; 49; 53; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 68; 71; 74; 81; 82; 87; 96; 97; 98; 100; 107; 108; 109; 110].

ТЕМА 8. УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

8.1. Міжнародна міграція робочої сили: сучасні тенденції

Міжнародна міграція робочої сили має значний вплив на розвиток національних і світової економік. В умовах глобалізації та регіоналізації процеси міграції робочої сили набувають ще більшого поширення.

Міжнародна міграція поділяється на:

- 1) міжнародну трудову міграцію;
- 2) міжнародну переселенську міграцію.

Як правило, міжнародна трудова міграція, на відміну від переселенської, передбачає збереження зв'язку мігранта зі своєю батьківщиною.

За напрямом переміщення міжнародна міграція робочої сили поділяється на:

еміграцію робочої сили – виїзд робочої сили з однієї країни в іншу;

імміграцію робочої сили – в'їзд робочої сили до приймаючої країни;

рееміграцію – повернення робочої сили в країну еміграції (на батьківщину).

Причини міжнародної міграції робочої сили на сучасному етапі:

- 1) відмінності у рівні життя населення, доходів та продуктивності праці;
- 2) відмінності у рівнях зайнятості та безробіття, структурі попиту та пропозиції робочої сили;
- 3) відмінності у темпах накопичення капіталу, його концентрації, транснаціоналізація виробництва;
- 4) розвиток та зниження вартості транспортного сполучення і комунікацій;
- 5) демографічні особливості країн вибуття та прибуття (статеві-вікова структура населення та його чисельність);
- 6) політичне, правове, екологічне та етнічно-культурне становище країн;
- 7) причини особистого характеру [63; 65; 69; 73; 77].

Характерні риси сучасної міграції робочої сили:

- домінування економічних мотивів, що спонукають до міграції, над неекономічними;
- зростання з кожним роком обсягів міграції робочої сили;
- зростання попиту на висококваліфіковані кадри, обумовлене процесами четвертої промислової революції;
- збільшення кількості країн з наявністю двох напрямів міграційних потоків, країна одночасно виступає і донором трудових ресурсів, і реципієнтом (наприклад, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина та ін.);
- збільшення кількості країн, які виступають активними учасниками міжнародних міграційних процесів;
- зростання обсягів нелегальної міграції робочої сили;
- посилення міжнародного і національного регулювання трудової міграції.

На сьогоднішній день сформувалися наступні напрями міжнародної міграції робочої сили:

- міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих країн;
- міграція в межах промислово розвинутих країн;
- міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- міграція висококваліфікованих фахівців з промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються;
- міграція з колишніх соціалістичних країн до розвинутих країн;
- міграція робочої сили в межах колишнього пострадянського простору.

Україна є країною, яка має значний потенціал для експорту робочої сили. Багато українців виїжджали до 2022 року за кордон працювати, зокрема до країн Європейського Союзу. За даними Міністерства соціальної політики України, у 2020-2022 рр. за кордоном працювало близько 5 мільйонів українців. Однак, така міграція робочої сили має низку нагальних проблем, на які варто реагувати. Багато українців виїжджали за кордон через низький рівень зарплат та відсутність можливостей для кар'єрного зросту в Україні. Цей процес прийняв масовий характер після початку війни на території України. Це призводить до втрати талановитих фахівців та зниження конкурентоспроможності країни.

У 20-х роках ХХІ ст можна виділити такі проблеми, що пов'язані з процесом міжнародної міграції:

1. *Нерівномірний розподіл мігрантів:* Багато мігрантів збираються в країнах з високим рівнем життя, що може призвести до перевантаження місцевих інфраструктур та соціальних служб.

2. *Нелегальна міграція:* Багато мігрантів виїжджають з країн з низьким рівнем життя через економічні труднощі. Нелегальна міграція може призвести до зростання кримінальності та порушення прав людини.

3. *Недостатність законодавства*: Багато країн не мають достатнього законодавства, що регулює міграцію та захищає права мігрантів.

До шляхів розв'язання проблем пов'язаних з процесами міжнародної міграції можна включати:

1. *Розвиток економіки*: Зменшення економічних труднощів у країнах походження може зменшити потребу у міграції.

2. *Законодавче регулювання*: Розробка законодавства, що захищає права мігрантів та регулює міграцію, може зменшити нелегальну міграцію та забезпечити безпеку мігрантам.

3. *Сприяння інтеграції*: Програми сприяння інтеграції мігрантів у місцеві спільноти можуть забезпечити їм доступ до освіти, роботи та інших соціальних послуг.

Для розв'язання проблем спричинених міграцією робочої сили в Україні можуть бути запроваджені такі заходи:

1. Збільшення зарплат та покращення умов праці в Україні.
2. Розвиток освіти та підтримка молодих спеціалістів.
3. Створення сприятливих умов для бізнесу та інвестицій, що дозволить створювати нові робочі місця в Україні.
4. Розробка програм інтеграції для повернення українських емігрантів на батьківщину та забезпечення їм можливостей для розвитку кар'єри в Україні.

8.2. Міграційна політика України

Трудова міграція в Україні періоду з 2010 по 2019 р. суттєво вплинула на соціально-економічну ситуацію в країні. Масштаб цього впливу країна тільки починає відчувати, але вже можна оцінити негативні наслідки та зрозуміти, що без належного удосконалення економічної,

податкової та соціальної політики все це загрожуватиме значними проблемами та дисбалансом для країни у недалекому майбутньому.

Міграційна політика - це система заходів, розроблених і впроваджених урядом країни з урахуванням особливостей сучасного етапі розвитку міжнародної економіки, виклики і загрози міграційних процесів.

Необхідність державної міграційної політики обумовлена, з одного боку, мінімізацією негативних наслідків міграції (наприклад, еміграцією населення працездатного віку), з іншого – для використання позитивного потенціалу цього процесу в інтересах розвитку держави.

Суб'єктами розробки й реалізації державної міграційної політики України є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна міграційна служба України, Міністерство закордонних справ України, Служба безпеки України, Прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство з реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство економіки України, органи місцевого самоврядування.

Державна міграційна служба України як центральний орган виконавчої влади, відповідно до Положення «Про Державну міграційну службу України», виконує наступні завдання:

1) узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та їхнє подання в установленому порядку подає Міністру для погодження і внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, розроблення поточних та довгострокових прогнозів із зазначених питань;

3) здійснення у межах компетенції провадження з питань прийняття/припинення громадянства України та подання відповідних документів на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства, а також забезпечення виконання рішень Президента України з питань громадянства;

4) ухвалення відповідно до законодавства рішення про встановлення належності до громадянства України, оформлення набуття громадянства України та про їхнє скасування;

5) підготовка пропозицій щодо визначення квоти імміграції на календарний рік;

6) ухвалення рішення про надання дозволу на імміграцію, відмову в його наданні та скасування такого дозволу;

7) участь у межах, визначених законодавством, у вирішенні питань трудової міграції та питань, пов'язаних із навчанням в Україні іноземців та осіб без громадянства;

8) оформлення і видача іноземцям та особам без громадянства запрошень для в'їзду в Україну, документів для тимчасового перебування або постійного проживання в Україні, а також виїзду за її межі, студентських квитків студентам із числа іноземців та осіб без громадянства, вилучення цих документів і проставлення в тих документах, що посвідчують особу іноземців та осіб без громадянства, позначки про заборону в'їзду в Україну в передбачених законодавством випадках;

9) ухвалення рішення про зменшення строку перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні, видворення, у т. ч. у примусовому порядку, іноземців та осіб без громадянства з України, заборону в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства, здійснення заходів, пов'язаних з видворенням іноземців та осіб без громадянства з України;

10) оформлення і видача громадянам України, які постійно проживають в Україні, документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, затримання видачі та вилучення цих документів у передбачених законодавством випадках;

11) ідентифікація громадян України, які втратили документи, що посвідчують особу;

12) ухвалення рішення про надання, втрату, позбавлення і скасування статусу біженця та інших форм захисту в Україні;

13) здійснення у межах компетенції заходів зі сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів;

14) оформлення і видача посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано інші форми захисту в Україні, а також інших документів, передбачених вітчизняним законодавством для даних категорій осіб;

15) забезпечення функціонування пунктів тимчасового розміщення біженців та пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні тощо.

Міністерство соціальної політики України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування та стимулювання праці, охорони й умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудових відносин, трудової міграції.

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях та тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

З початку повномасштабного вторгнення РФ основна місія Мінреінтеграції полягає у гуманітарному реагуванні на проблеми людей, які постраждали через війну. Насамперед йдеться про внутрішньо переміщених осіб і мешканців прифронтових територій.

Новою тенденцією у розвитку державної міграційної політики за наближення її до вимог ЄС є схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року за розпорядженням Кабінету Міністрів України № 482-р від 12 липня 2017 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 602-р від 29.08.2018 р. затверджено План заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року.

8.3. Вплив міжнародної міграції на соціально-економічний розвиток країни

За даними Державної служби статистики України, у 2021 році з України емігрувало 54,6 тис. осіб, що на 8,5% менше, ніж у 2020 році. Найбільш популярними країнами для еміграції з України є Польща, Чехія, Німеччина та США.

У той же час, за даними Міністерства закордонних справ України, у 2021 році до України прибуло 4,9 тис. осіб на постійне проживання, що на 53% менше, ніж у 2020 році. В Україні спостерігається негативний баланс міграції, коли кількість емігрантів перевищує кількість іммігрантів. Це може мати негативні наслідки для економіки та соціальної сфери країни. Прогнозувати майбутнє у галузі міжнародної міграції завжди складно, оскільки воно залежить від багатьох факторів, таких як економічна ситуація в країні, політична стабільність, конфлікти, катастрофи тощо.

Однак, можна виділити деякі можливі сценарії.

Сценарій 1 можна очікувати зменшення еміграції з України в наступні 5 років. Основним фактором цього має бути покращення економічної ситуації в країні та зростання оплати праці.

Сценарій 2 розвиток інфраструктури та соціальної сфери, що має зменшити мотивацію для еміграції.

Сценарій 3 можливе збільшення кількості іммігрантів з країн Європейського Союзу, оскільки Україна прагне залучити іноземних інвесторів та фахівців.

Загалом, майбутнє України в галузі міжнародної міграції залежить від багатьох факторів, але покращення економічної та соціальної ситуації в країні може сприяти зменшенню еміграції та збільшенню імміграції.

Фактори еміграції: низький рівень зарплат, відсутність можливостей для кар'єрного зросту, політична та економічна нестабільність, конфлікти на території країни.

Наслідки еміграції: втрата талановитих фахівців, зниження конкурентоспроможності країни, економічні втрати через втрату робочої сили та зменшення споживчого попиту.

Фактори імміграції: високий рівень зарплат, можливості для кар'єрного зросту, стабільність та безпека, родинні зв'язки, популярність країни серед іммігрантів.

Наслідки імміграції: збагачення культурного та економічного життя країни, збільшення чисельності населення та робочої сили, збільшення споживчого попиту.

Отже, міжнародна міграція може мати як позитивні, так і негативні наслідки для соціально-економічного розвитку країни, тому важливо забезпечити ефективне управління міграційним процесом та інтеграцію мігрантів в країну-отримувач.

Позитивні наслідки:

1. Збільшення робочої сили: Мігранти можуть стати джерелом додаткової робочої сили для країни-отримувача, що може привести до зростання виробництва та економічного зростання.

2. Збільшення ринку споживання: Мігранти можуть стати новими споживачами товарів та послуг, що може привести до збільшення ринку споживання в країні-отримувачі.

3. Збільшення культурної різноманітності: Мігранти можуть принести з собою свої культурні традиції та звичаї, що може збагатити культурне життя країни-отримувача.

Негативні наслідки:

1. Напруження на ринку праці: Мігранти можуть конкурувати з місцевими жителями на ринку праці, що може призвести до зменшення зарплат та збільшення безробіття.

2. Збільшення соціальної напруженості: Мігранти можуть стати об'єктом дискримінації та насильства, що може призвести до збільшення соціальної напруженості в країні-отримувачі.

3. Збільшення навантаження на інфраструктуру: Збільшення кількості мігрантів може призвести до збільшення навантаження на інфраструктуру, таку як транспортна система та житловий фонд.

Рекомендована література [32; 36; 63; 65; 69; 73; 77; 78; 79; 80; 85; 101; 102].

ТЕМА 9. УКРАЇНА В ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ КАПІТАЛІВ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

9.1. Іноземне інвестування в Україні: поняття, суб'єкти, види інвестицій

Процеси глобалізації, регіоналізації економіки, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва обумовлюють для країн світу формування зовнішнього середовища економічного розвитку, в якому провідна роль впровадженню інновацій на основі залучення інвестицій. Для української економіки, що переживає складні воєнні часи, питання залучення іноземних інвестицій є одним із ключових.

Особливістю нормативно-правового регулювання питань іноземного інвестування в Україні є застосування окрім спеціальних законодавчих актів: Закону України «Про режими іноземного інвестування», Закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні», актів господарського, податкового, валютного, банківського, фінансового, митного, цивільного й земельного законодавства, правових актів про підприємництво, інноваційну діяльність, цінні папери та фондовий ринок тощо [8; 9; 36; 63].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про режими іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.1996 р. зі змінами і доповненнями: **іноземні інвестиції** - цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Перелік іноземних суб'єктів, які може виступати інвесторами в Україні відповідно до діючого законодавства наведено на рис. 9.1.

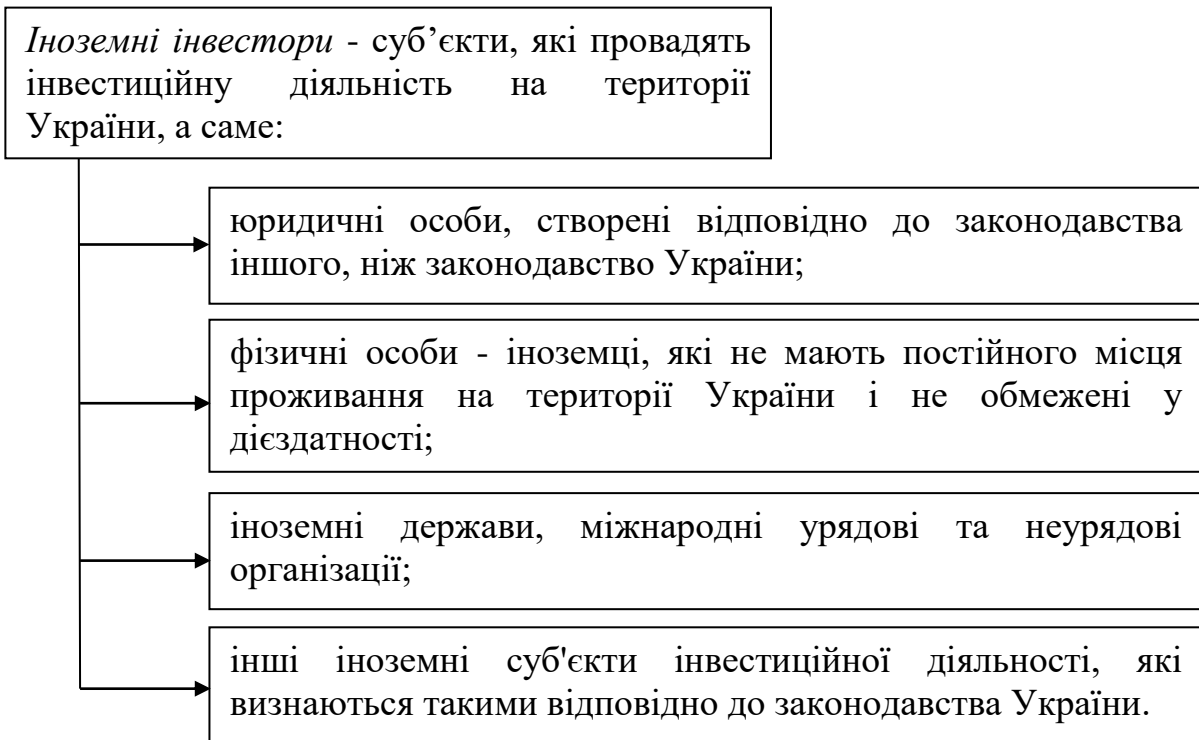

Рис. 9.1. Іноземні інвестори відповідно до норм Закону України «Про режими іноземного інвестування» [9]

Україна, як і багато інших країн світу, знаходиться в процесі міжнародної міграції капіталів та господарської транснаціоналізації. Це означає, що капітал з-за кордону активно вливається в українську економіку, а українські компанії розширюють свою діяльність за межами країни.

За даними Національного банку України на 31.12.2021 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України становив 65,7 млрд дол. США. Серед сфер, які були найбільш привабливими інвесторів, слід відзначити підприємств промисловості, установи і організації роздрібною та оптової торгівлі, підприємства, що займаються ремонтом автотранспортних засобів.

Види іноземних інвестицій в Україні представлено на рис. 9.2.

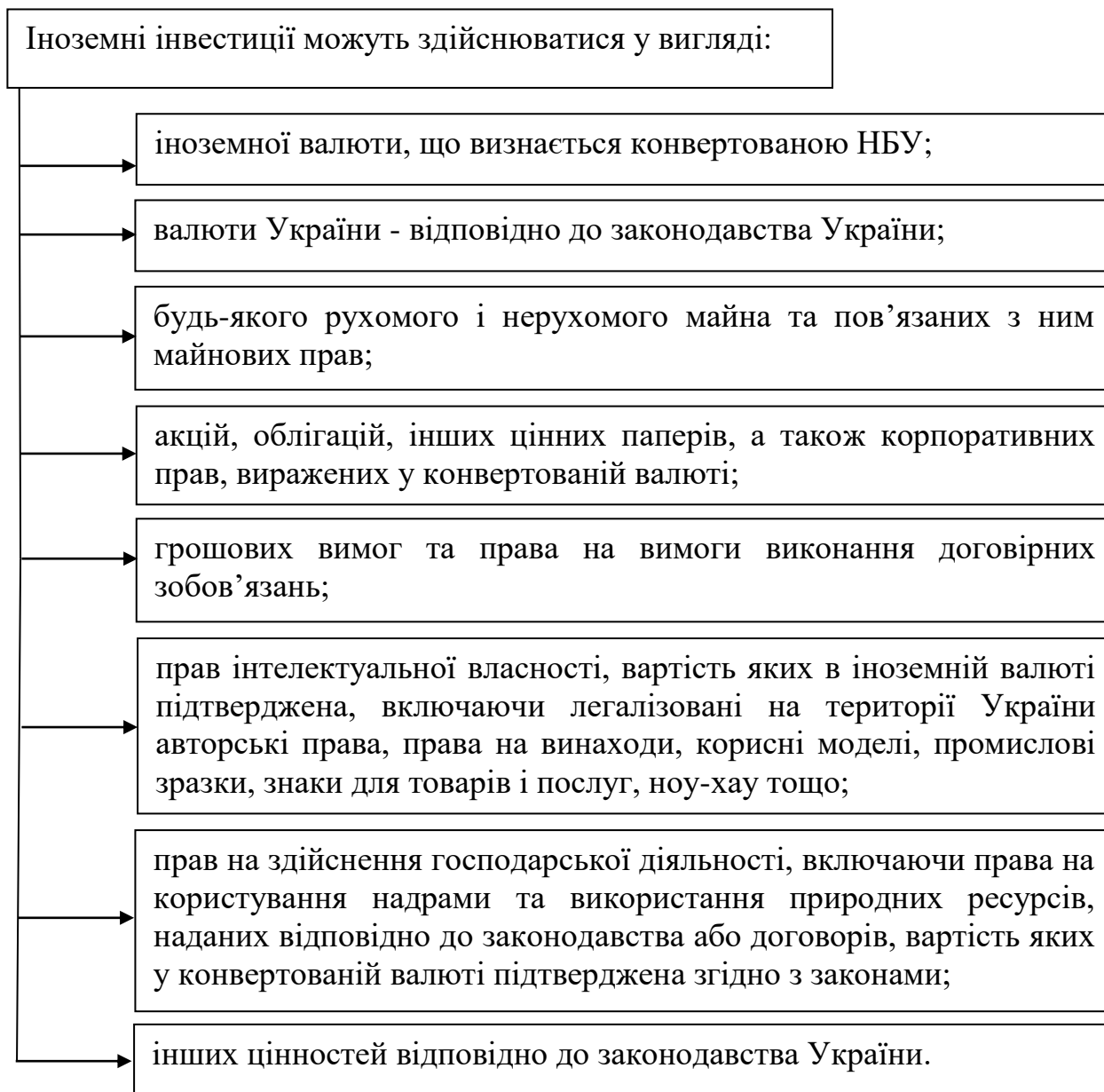

Рис. 9.2. Види іноземних інвестицій відповідно до норм Закону України «Про режими іноземного інвестування» [9]

Успішними прикладами іноземного інвестування в Україні є інвестиції компанії ІКЕА у будівництво магазину у Львові, компанії Ryanair у розвиток авіаційного сполучення між Україною та Європою (до 2022 року).

Транснаціональні корпорації також активно присутні на українському ринку. Так, компанія Coca-Cola має в Україні власне виробництво та активно рекламує свої продукти на українському ринку.

Проте, важливо зазначити, що міжнародна міграція капіталів та господарська транснаціоналізація можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки України. З одного боку, іноземні інвестиції можуть сприяти розвитку та модернізації економіки, створенню нових робочих місць та збільшенню експорту. З іншого боку, вони можуть призвести до залежності від іноземних компаній, зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та втрати контролю над власними ресурсами.

Отже, важливо забезпечити баланс між іноземним інвестуванням та захистом національних інтересів, а також розвивати власну економіку та підприємницький потенціал країни.

Кроки стимулювання іноземного інвестування в Україні.

1. Презентація України як інвестиційної платформи:

- вивчення потреб ринку та інвестиційних можливостей в Україні;
- організація та проведення інвестиційних форумів та конференцій для презентації України та залучення іноземних інвесторів.

2. Підтримання сприятливих умов для іноземних інвесторів:

- подальше удосконалення нормативно-правового регулювання та стимулювання іноземних інвестицій;
- формування сприятливого бізнес-клімату та зменшення бюрократичних бар'єрів;
- забезпечення правової та фінансової стабільності в країні.

3. Супроводження іноземних інвесторів:

- консультування іноземних інвесторів у процесі реалізації проектів;
- моніторинг та оцінювання ефективності інвестиційних проектів.

4. Розвиток співпраці з іноземними партнерами:

- використання державно-приватного партнерства у співпраці з іноземними компаніями;
- розробка та реалізація спільних проектів та програм з іноземними партнерами;
- залучення іноземних експертів та технологій для розробка та реалізація спільних проектів та програм.

Усі ці кроки допоможуть залучити більше іноземних інвестицій в Україну та сприятимуть розвитку економіки країни. Однак, важливо не забувати про захист національних інтересів та розвиток власної економіки.

9.2. Галузеві напрями інвестування, географічна структура іноземного інвестування в економіку України: система показників, тенденції та перспективи

Для оцінювання динаміки та структури іноземного інвестування в Україні використовуються наступні показники:

- обсяги вхідних та вихідних потоків іноземних інвестицій;
- темпи росту, темпи приросту вхідних, вихідних іноземних інвестицій за базисним та ланцюговим методом;
- частка вхідних, вихідних іноземних інвестицій в галузі економіки;
- частка окремих країн у загальному обсязі іноземних інвестицій [63].

Темп росту іноземних інвестицій базисний ($T_{I\bar{\sigma}}$) розраховується за формулою:

$$T_{I\bar{\sigma}} = \frac{I_1}{I_0} * 100\% , \quad (9.1)$$

де I_1 - обсяг іноземних інвестицій звітного року;

I_0 - обсяг іноземних інвестицій базисного року.

Темп росту іноземних інвестицій ланцюговий ($T_{i,l}$) розраховується за формулою:

$$T_{i,l} = \frac{I_i}{I_{i-1}} * 100\% , \quad (9.2)$$

де I_i - обсяг іноземних інвестицій i -го року;

I_{i-1} - обсяг іноземних інвестицій року, який передує i -му.

Темп приросту іноземних інвестицій базисний ($T_{пр,б}$) розраховується за формулою:

$$T_{пр,б} = T_{i,b} - 100\% \quad (9.3)$$

Темп приросту іноземних інвестицій ланцюговий ($T_{пр,l}$) розраховується за формулою:

$$T_{пр,l} = T_{i,l} - 100\% \quad (9.4)$$

Частка іноземних інвестицій в певну галузь національної економіки ($Ч_{I_{галуз}}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{I_{галуз}} = \frac{I_{галуз}}{I} * 100\% , \quad (9.5)$$

де $I_{галуз}$ - обсяг іноземних інвестицій в певну галузь національної економіки;

I - загальний обсяг іноземних інвестицій.

Частка іноземних інвестицій певної країни національної економіки ($Ч_{I_{країна}}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{I_{країна}} = \frac{I_{країна}}{I} * 100\% , \quad (9.6)$$

де $I_{країна}$ - обсяг іноземних інвестицій певної країни в національну економіку;

I - загальний обсяг іноземних інвестицій.

Галузі української економіки пріоритетні для іноземного інвестування:

1. Енергетика: розвиток відновлюваної енергетики, модернізація енергетичної інфраструктури, енергоефективність.
2. Транспорт: будівництво та модернізація доріг, залізниць, аеропортів, розвиток морських портів.
3. ІТ-технології: створення інноваційних продуктів та послуг, розробка програмного забезпечення, виробництво комп'ютерної техніки.
4. Аграрний сектор: розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, модернізація сільськогосподарської техніки та інфраструктури.
5. Туризм: будівництво та реконструкція готелів, розвиток туристичної інфраструктури.

Щодо географічної структури іноземного інвестування в економіку України, найбільші інвестиційні потоки приходять з країн Європейського Союзу, США та Китаю. Значну роль в інвестуванні України відіграють країни Близького Сходу, Азії та Латинської Америки.

Європейський Союз є одним з найбільших інвесторів в Україну. Найбільш активними країнами-інвесторами з ЄС є Німеччина, Франція та Польща.

За останні роки спостерігається зростання інвестицій з Китаю та країн Близького Сходу, особливо в енергетичному секторі. Інтерес до інвестування у даний сектор вітчизняної економіки проявляють країни з Північної Америки, зокрема Канада та США.

У галузі інформаційних технологій та інновацій спостерігається зростання інвестицій з ЄС, США та Ізраїлю. Також значний інтерес до інвестування в ІТ сферу України проявляють країни з Латинської Америки, зокрема Бразилія та Мексика.

Загалом, географічна структура іноземного інвестування в економіку України є досить різноманітною і залежить від перспектив розвитку

галузей вітчизняної економіки та геополітичних пріоритетів країн-інвесторів.

Зростання обсягів іноземного інвестування в економіку України дозволять підвищити економічний потенціал країн та покращення життя громадян. Наприклад, інвестиції з ЄС у розвиток інфраструктури допоможуть покращити якість доріг, залізниць та інших комунікацій, що сприятиме розвитку транспортного сектору та підвищенню конкурентоспроможності економіки в цілому. Також інвестиції в галузь інформаційних технологій можуть привести до створення нових робочих місць та збільшення експорту програмного забезпечення, що позитивно вплине на бюджет країни.

Рекомендована література [8; 9; 36; 42; 43; 70; 74; 84].

ТЕМА 10. УКРАЇНА У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ

10.1. Україна у рейтингу Глобального індексу інновацій

Україна входить до складу багатьох міжнародних рейтингів, які оцінюють різні аспекти, пов'язані з формами міжнародної економічної діяльності. Деякі з найбільш відомих рейтингів, що оцінюють Україну, включають: глобальний індекс інновацій, індекс сприятливості для бізнесу Всесвітнього банку, індекс сприятливості для інновацій Bloomberg, індекс інформаційно-комунікаційних технологій, індекс людського розвитку ООН, індекс сприятливості для туризму World Economic Forum, індекс сприятливості для іноземних інвестицій Heritage Foundation.

Відправною точкою підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави в умовах четвертої промислової

революції є інтенсивність розробки і впровадження інновацій. Для порівняльного аналізу рівня інноваційності національних економік у світі прийнято використовувати глобальний індекс інновацій. Його прийнято розраховувати виходячи із оцінки ресурсів, що є у наявності держави, умов для проведення інновацій та досягнутих практичних результатів впровадження інновацій. В свою чергу складниками зазначених напрямів оцінювання виступають: інститути, людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток внутрішнього ринку, розвиток бізнесу, розвиток технологій і економіки знань, результати творчої діяльності.

У табл. 9.1 представлено динаміку глобального індексу інновацій України і країн світу, що були обрані для дослідження за 2011–2018 рр.

Таблиця 9.1

Глобальний індекс інновацій країн світу з найбільшою часткою високотехнологічної продукції у експорті за 2011–2018 рр.

Країна	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Велика Британія	55,96	61,2	61,25	62,37	62,42	61,93	60,89	60,13
Данія	56,96	59,9	58,34	57,52	57,7	58,45	58,70	58,39
Ірландія	54,10	58,7	57,91	56,67	59,13	59,03	58,13	57,19
Ісландія	55,10	55,7	56,4	54,05	57,02	55,99	55,76	51,24
Казахстан	30,32	31,9	32,73	32,75	31,25	31,51	31,50	31,42
Китай	46,43	45,4	44,66	46,57	47,47	50,57	52,54	53,06
Коста-Рика	37,91	36,3	41,54	37,30	38,59	38,40	37,09	35,72
Малайзія	44,05	45,9	46,92	45,60	45,98	43,46	42,72	43,16
Сінгапур	59,64	63,5	59,41	59,24	59,36	59,16	58,69	59,83
США	56,57	57,7	60,31	60,09	60,10	61,40	61,40	59,81
Таїланд	37,63	36,9	37,63	39,28	31,05	36,51	37,57	38,00
Філіппіни	28,98	29,0	31,18	29,87	38,10	31,83	32,48	31,56
Франція	49,25	51,8	52,83	52,18	53,59	54,04	54,18	54,36
Швейцарія	63,82	68,2	66,59	64,78	68,3	66,28	67,69	68,40
Японія	50,32	51,7	52,23	52,41	53,97	54,52	54,72	54,95

Складено за даними [103; 104; 105]

Протягом всього досліджуваного періоду лідером була і залишається Швейцарія (значення глобального індексу інновацій коливається у діапазоні 63,82–68,40). До країн, які попадають у першу десятку, також входять Велика Британія (діапазон коливань глобального індексу інновацій 55,96–62,42), Сінгапур (діапазон коливань глобального індексу інновацій 56,57–63,5), США (діапазон коливань глобального індексу інновацій 56,57–61,40), Данія (діапазон коливань глобального індексу інновацій 56,96–59,9), Ірландія (діапазон коливань глобального індексу інновацій 54,10–59,13), Ісландія (діапазон коливань глобального індексу інновацій 51,24–57,02).

Щодо країн, які є лідерами за часткою високотехнологічних товарів у експорті промислової продукції (Філіппіни, Сінгапур і Малайзія), то як вже було зазначено Сінгапур входить до десятки країн з найвищими показниками глобального індексу інновацій, чого не можна сказати по відношенню до Філіппін і Малайзії. Філіппіни мають найнижчі значення показника глобального індексу інновацій (діапазон коливань 28,98–38,10). Щодо Малайзії, то глобальний індекс інновацій за період 2011–2018 рр. мав досить високі значення (діапазон коливань 42,72–46,92).

Глобальний індекс інновацій України коливався у діапазоні 35,01–38,52, демонструючи тенденцію зростання в останні роки. Щодо місць, які займає Україна, то з 2014 р. по 2017 р. наша країна піднімалась у рейтингу Глобального індексу інновацій. У 2017 р. Україна посіла 50 місце. У 2018 р. ситуація погіршилась, наша країна втратила 25 позицій і опустилась на 75 місце.

Для розрахунку Глобального індексу інновацій використовують наступні складники: інститути, людський капітал і дослідження, інфраструктура, розвиток внутрішнього ринку, розвиток бізнесу, розвиток технологій і економіки знань, результати творчої діяльності (табл. 9.2 і табл. 9.3).

Таблиця 9.2

Глобальний індекс інновацій України та його складники за 2011–2018 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Глобальний індекс інновацій	35,01	36,1	35,78	36,26	36,45	35,72	37,62	38,52
Інститути	51,0	40,0	51,4	52,9	52,2	48,7	47,9	49,1
Людський капітал і дослідження	44,3	42,2	37,9	36,6	40,4	40,8	39,6	37,9
Інфраструктура	21,5	27,1	26,0	27,1	26,3	32,3	39,3	38,1
Розвиток внутрішнього ринку	39,6	38,7	44,0	45,1	43,9	42,1	43,2	42,7
Розвиток бізнесу	41,5	42,3	30,2	29,1	32,4	30,6	35,3	34,5
Розвиток технологій і економіки знань	29,9	39,2	32,0	38,2	36,4	34,1	32,8	36,7
Результати творчої діяльності	31,0	29,2	35,3	30,6	31,3	31,0	35,6	36,5

Складено за даними [103; 104; 105]

За складником «Інститути» Україна посідає досить низькі місця: найнижче 117 місце було у 2012 р., найвище – 98 у 2015 р. (табл. 9.3). Щодо кількості балів за цим складником, то діапазон коливань за досліджуваний період дорівнював від 40,0 до 52,9 (табл. 9.2).

Наступним складником у індексі є людський капітал і дослідження. Слід відзначити досить високі показники України за цим складником. Мінімальне значення дорівнювало 36,6, максимальне – 44,3 (табл. 9.2). Щодо місць, які посідала наша країна, то найнижче – 48 місце у 2012 р., найвище – 36 місце у 2015 р.

Значно покращилась ситуація з інфраструктурою в Україні. Найнижче місце наша країна посідала у 2015 р. – 112, починаючи з 2016 р. країна піднялась з початку на 99 місце, потім на 90 місце у 2017 р., і 89

місце у 2018 р. Кількість балів за складником «Інфраструктура» коливалось у діапазоні 21,5–39,3.

Таблиця 9.3

Рейтинг України за Глобальним індексом інновацій та його складовими за 2011–2018 рр.

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Глобальний індекс інновацій	60	63	71	63	64	56	50	75
Інститути	103	117	105	103	98	101	101	107
Людський капітал і дослідження	40	48	44	45	36	40	41	43
Інфраструктура	101	98	91	107	112	99	90	89
Розвиток внутрішнього ринку	64	68	82	90	89	75	81	89
Розвиток бізнесу	45	51	79	87	78	73	51	46
Розвиток технологій і економіки знань	40	30	45	32	34	33	32	27
Результати творчої діяльності	70	83	81	77	75	58	49	45

Складено за даними [103; 104; 105]

Розвиток внутрішнього ринку в Україні за 2011–2018 рр. оцінювався від 38,6–45,1. З 2011 р. по 2014 р. Україна за розвитком внутрішнього ринком опустилась з 64 місця на 90. Починаючи з 2015 р. ситуація почала покращуватися, але у 2018 р. Україна посіла, як і в 2015 р. – 89 місце.

Щодо розвитку бізнесу, найнижче місце наша країна обіймала у 2014р. – 87, при тому, що у 2011 р. вона посідала – 45 місце. З 2015 р. ситуація по 2018 р. Україна змогла піднятися з 78 місця на 46.

Щодо двох останніх складових Глобального індексу інновацій, то якщо за розвитком технологій і економіки знань Україна посідала досить

високі місця з 2011 р. (найнижче 45 місце у 2013 р., найвище – 27 місце у 2018 р.), то за розвитком творчої діяльності прорив намітився тільки у останні роки. Найнижче місце за досліджуваний період Україна обіймала у 2012 р. – 83, і кожного року демонструвала покращення ситуації, у 2018 р. ми посідали 45 місце.

За кількістю балів за останніми складником, діапазон коливань «Розвиток технологій і економіки знань» від 29,9 до 39,2, діапазон коливань «Результати творчої діяльності» від 29,2 до 36,5.

10.2. Україна у рейтингу Doing Business

Світовим банком щорічно складається рейтинг, який показує привабливість різних країн з точки зору інвестицій та простоти ведення бізнесу. Для складання Doing Business досліджуються різні сфери, які регулюють бізнес-процеси:

- реєстрація підприємств;
- отримання дозволу на будівництво;
- підключення до системи електропостачання;
- реєстрація власності;
- легкість отримання кредитів;
- захист міноритарних інвесторів;
- нюанси оподаткування;
- міжнародна торгівля;
- забезпечення виконання контрактів;
- порядок прийому на роботу;
- ліквідація підприємств.

Дані щодо рейтингу України у Doing Business і по окремих складникам узагальнюючого показника за 2011–2019 рр. представлено у табл. 9.4.

Рейтинг України Doing Business

Показник/Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Місце України в рейтингу	145	152	137	112	96	83	80	76	71
Реєстрація підприємств	118	112	50	47	76	30	20	52	56
Отримання дозволу на будівництво	179	180	183	41	70	140	140	35	30
Підключення до системи електропостачання	-	169	166	172	185	137	130	128	135
Реєстрації власності	164	166	149	97	59	61	63	64	63
Отримання кредитів	32	24	23	13	17	19	20	29	32
Захист міноритарних інвесторів	109	111	117	128	109	88	70	81	72
Оподаткування	181	181	165	164	108	107	84	43	54
Міжнародна торгівля	139	140	145	148	154	109	115	119	78
Забезпечення виконання контрактів	43	44	42	45	43	98	81	82	57
Ліквідація підприємств (вирішення неплатоспроможності)	150	156	157	162	142	141	150	149	145

Складено за даними [111]

За даними Світового Банку Україна за досліджуваний період піднялась з 152 місця (2012 р.) до 71 місця (2019 р.). Досить суттєво покращилась ситуація за такими складниками, як реєстрація підприємств, отримання дозволу на будівництво, реєстрація власності, оподаткування.

Якщо у 2011р. за складником «Реєстрація підприємств» Україна посідала 118 місце, то у 2016 р. і 2017 р. – 30 і 20 місця відповідно. Ситуація погіршилась у 2018 і 2019 рр., відбулось зниження до 52 і 56 місць відповідно.

За досліджуваний період 2011–2019 рр. за складником «Отримання дозволу на будівництво» Україна найнижчі місця посідала у 2012 і 2013 рр. – 180 і 183. У 2018 і 2019 рр. за вказаним складником наша країна піднялась на 35 і 30 місця відповідно.

По «Реєстрації власності» найнижче місце 166 Україна посідала у 2012 р., у 2019 р. країна зайняла 63 місце.

Значно покращилась ситуація і з оподаткуванням бізнесу в Україні, якщо у 2011 і 2012 рр. наша країна посідала 181 місце, то у 2017 р. вона піднялася на 84 місце, у 2018 р. на 43 місце, а у 2019 на 54 місце.

По складнику «Підключення до системи енергопостачання» ситуація покращилась, але не настільки суттєво. За досліджуваний період Україна найнижче місце посідала у 2015 р. – 185, найвище – 128 місце у 2018 р.

По захисту міноритарних акціонерів діапазон місць, які посідала Україна, коливався від 128 (найнижче за досліджуваний період) у 2014 р. до 70 місця у 2018 р. (найвище за досліджуваний період). У 2019 р. Україна посіла 72 місце.

Щодо складника «Отримання кредитів», за досліджуваний період Україна посідала від 32 місця (найнижчі місця 2011 і 2019 рр.) до 17 і 13 (найвищі місця у 2015 і 2014 рр.).

Ситуація щодо ліквідації підприємств в Україні суттєво не змінилась, у 2011 р. наша країна посідала 150 місце, у 2018 р. – 149 місце, у 2019 р. – 145 місце.

За складником «Забезпечення виконання контрактів» за досліджуваний період в Україні ситуація з 2016 р. погіршилась, якщо з 2011 по 2015 рр. наша країна посідала сорокові місця, то у 2016 р. ми опинились на 98 місці, у 2017 р. на 81, у 2018 р. на 82. У 2019 р. Україна за зазначеним складником піднялась на 57 місце.

В цілому, можна відзначити, що за оцінкою міжнародного рейтингу Doing Business ситуація з організацією і веденням бізнесу в Україні в останні роки покращилась.

Аналіз показників, що входять до складу рейтингу Doing Business, використовується інвесторами для зіставлення умов регулювання підприємницької діяльності між країнами світу при прийнятті рішень щодо

інвестування коштів, державними органами влади для оцінювання сприятливості бізнес-середовища в країні, удосконалення нормативного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, розроблення заходів реформування економіки.

Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» № 837 від 08.11.2019р. підвищення позиції нашої країни в рейтингу Doing Business є одним з ключових завдань для Уряду.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1413-р від 04.12. 2019р. затверджено план заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу».

Вплив заходів, визначених у Розпорядженні Кабінету Міністрів України № 1413-р від 04.12. 2019р., на форми міжнародної економічної діяльності:

- спрощення умов провадження підприємницької діяльності в аграрній галузі буде сприяти збільшенню обсягів виробництва і експорту сільськогосподарської продукції;

- спрощення адміністративних процедур регулювання господарської діяльності важливе для покращення інвестиційного клімату в країні з метою залучення іноземних інвесторів;

- удосконалення процедур державного нагляду (контролю) за регулюванням господарської діяльності, а саме «скасування дублювання вимог у сфері контролю якості ліків під час ввезення на територію України», дозволить збільшити обсяги імпорту фармацевтичної продукції, що не виробляється в нашій країні;

- розширення можливостей суб'єктів господарювання щодо участі в наданні публічних послуг, зокрема заходи врегулювання питань встановлення мінімального розміру заробітної плати для іноземців будуть

сприяти збільшення імміграційного потоку висококваліфікованих іноземних фахівців; удосконалення фітосанітарних процедур, які є заходами нетарифного регулювання, дозволить запобігти імпорту неякісної продукції;

- спрощення процедур митного, податкового регулювання господарської діяльності та подання звітності буде сприяти збільшенню обсягів експорту й імпорту товарів;

- спрощення умов провадження підприємницької діяльності у сферах інформаційних технологій і телекомунікацій дозволить покращити ситуацію із захисту прав інтелектуальної власності в країні і сприятиме розвитку міжнародного науково-технічному співробітництва;

- спрощення умов провадження у сфері підприємницької діяльності у сфері транспорту та логістики дозволить підвищити міжнародну конкурентоспроможність транспортної галузі, зокрема збільшити обсяги експорту, імпорту транспортно-логістичних послуг.

10.3. Україна у рейтингу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій

Комплексним показником, що характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) країни, є індекс, який розраховується Міжнародним союзом електрозв'язку. Україна у рейтингу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій останні роки посідала: у 2012 р. – 71 місце, у 2013 р. – 73 місце, 2015 р. – 76 місце, у 2016 р. – 78, у 2017 р. - 79 місце [113, с. 42; 114, с. 44; 115].

Оцінка індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій за методикою Міжнародного союзу електрозв'язку здійснюється за трьома напрямками: доступність до ІКТ, використання ІКТ, практичні

навички роботи з ІКТ. Кожен із зазначених напрямів оцінюється за допомогою показників, які наведені у табл. 9.5.

Таблиця 9.5

Показники, що використовуються для визначення складників
індексу ІКТ

Показники оцінки складника «Доступність ІКТ»	Показники оцінки складника «Використання ІКТ»	Показники оцінки складника «Практичні навички роботи з ІКТ»
<ul style="list-style-type: none"> - кількість телефонних апаратів місцевої мережі на 100 жителів; - число підключених терміналів рухомого радіотелефонного зв'язку на 100 жителів; - пропускна спроможність міжнародного трафіку інтернету (біт / с) на одного інтернет користувача; - частка домогосподарств, які мають комп'ютер; - частка домогосподарств, які мають доступ в інтернет. 	<ul style="list-style-type: none"> - частка осіб, які використовують інтернет; - кількість абонентів фіксованого широко смугового зв'язку на 100 жителів; - кількість абонентів мобільного широкосмугового зв'язку на 100 жителів. 	<ul style="list-style-type: none"> - середній термін навчання; - охоплення населення середньою освітою (частка учнів середніх навчальних закладів у загальній кількості населення); - охоплення населення вищою освітою (частка студентів вищих навчальних закладів у загальній кількості населення).

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку країнами-лідерами у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у період 2015–2017рр. є Ісландія, Данія, Північна Корея, Швейцарія, Велика Британія (табл. 9.6).

Таблиця 9.6

Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій України
і країн-лідерів за 2012–2017 рр.

Країна	2012	2013	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6
Велика Британія	8,28	8,50	8,54	8,53	8,65
Гонконг	8,08	8,28	8,40	8,47	8,61

Продовження табл. 9.6

Данія	8,78	8,86	8,77	8,68	8,71
Ісландія	8,58	8,64	8,66	8,78	8,98
Корея	8,81	8,85	8,78	8,80	8,85
Люксембург	8,19	8,26	8,34	8,40	8,47
Нідерланди	8,36	8,38	8,36	8,40	8,49
Німеччина	7,72	7,90	8,13	8,20	8,39
Норвегія	8,35	8,39	8,42	8,45	8,47
Швейцарія	7,94	8,11	8,50	8,66	8,74
Швеція	8,68	8,67	8,47	8,41	8,41
Україна	4,97	5,15	5,21	5,31	5,62
Японія	8,15	8,22	8,28	8,32	8,43

Індекс України за досліджуваний період підвищився з 4,97 до 5,62, але наша країна все одно значно відстає від країн-лідерів. У таблиці 9.7 наведено значення показників, на підставі яких розраховувався індекс ІКТ.

Таблиця 9.7

Показники визначення складників індексу ІКТ України
за 2012–2017 рр.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7
кількість телефонних апаратів місцевої мережі на 100 жителів, шт	26,8	26,2	24,6	21,6	19,8	19,76
число підключених терміналів рухомого радіотелефонного зв'язку на 100 жителів, шт.	130,3	138,1	144,1	144,0	132,6	132,64
пропускна спроможність міжнародного трафіку інтернету на одного інтернет користувача, біт/с/осіб	49818	52883	38208	73425	79885	79884,65
частка домогосподарств, які мають комп'ютер, %	40,5	40,5	56,1	59,2	65,1	65,10

Продовження табл. 9.7

частка домогосподарств, які мають доступ до інтернету, %	35,6	43,7	47,7	51,1	54,8	54,79
частка осіб, які використовують інтернет, %	35,3	41,8	46,2	49,3	52,5	52,48
кількість абонентів фіксованого широко смугового зв'язку на 100 жителів, осіб	8,0	8,8	9,3	11,8	12,0	11,99
кількість абонентів мобільного широко смугового зв'язку на 100 жителів, осіб	5,4	6,7	7,5	8,1	22,6	22,57
середній термін навчання, років	–	–	11,3	11,3	11,3	11,30
частка учнів середніх навчальних закладів у загальній кількості населення, %	97,8	97,8	99,2	99,2	99,2	99,24
частка студентів вищих навчальних закладів у загальній кількості населення, %	79,7	79,7	82,3	82,3	82,3	82,31

Наведені дані свідчать, що в Україні майже у двічі збільшилась пропускна спроможність міжнародного трафіку інтернету (біт / с) на одного інтернет користувача, зросли частки домогосподарств, які мають комп'ютер (у 2012 р. частка дорівнювала 40,5% домогосподарств, то у 2017 р. – 65,1%) і доступ до інтернету (у 2012 р. – 35,6% домогосподарств, у 2017 р. – 54,79%). Збільшилась і частка осіб, які використовують інтернет з 35,3% у 2012 р. до 52,48% у 2017 р. Більш ніж у чотири рази зросла кількість абонентів мобільного широко смугового зв'язку на 100 жителів: з 5,4 до 22, 57.

Україна має досить високі значення показників за напрямом оцінювання «Навички роботи з ІКТ». Відсоток охоплення населення

середньою освітою з 2014 р. перевищує 99%, охоплення населення вищою освітою 82%.

Рекомендована література [36; 63; 56; 67; 74; 103; 104; 105; 111; 113; 114; 115].

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : станом на 01.01.2020 р. №254к/96-ВР / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 19.01.2023).
2. Господарський Кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 13.0.2020 р. № 436-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 20.01.2023).
3. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 29.12.2019 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 19.01.2023).
4. Митний Кодекс України [Електронний ресурс] : станом на 13.0.2020 р. № 4495- VI / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 20.01.2023).
5. Про Кабінет Міністрів [Електронний ресурс] : Закон України від 27.12.2019 р. № 794-VII, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 20.01.2023).
6. Про Національний банк [Електронний ресурс] : Закону України від 19.01.2020 р. № 679-XIV, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 19.01.2023).
7. Про Торгово-промислові палати в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 01.01.2016 р. № 671/97-ВР, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр> (дата звернення 20.01.2023).

8. Про зовнішньоекономічну діяльність [Електронний ресурс] : Закони України від 13.02.2020 р. № 959-ХІІ, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення 19.01.2023).
9. Про режим іноземного інвестування [Електронний ресурс] : Закон України від 01.02.2020 р. № 93/96-ВР, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр> (дата звернення 19.01.2023).
10. Про митний тариф [Електронний ресурс] : Закон України від 19.10.2022р. № 2697-ІХ / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text> (дата звернення 19.01.2023).
11. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (дата звернення 19.01.2023).
12. Про валюту і валютні операції [Електронний ресурс] : Закон України від 13.02.2020 р. № 2473-VIII, зі змінами / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення 20.01.2023).
13. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 13.02.2020 р. № 2121-III, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення 20.01.2023).
14. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV, зі змінами та доповненнями /

- Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (дата звернення 19.01.2023).
15. Про міжнародний комерційний арбітраж [Електронний ресурс] : Закон України від 15.12.2007 р. № 4002-ХІІ, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12> (дата звернення 20.01.2023).
16. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну [Електронний ресурс] : Закон України від 13.02.2020 р. № 332-ХІV, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14> (дата звернення 20.01.2023).
17. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту [Електронний ресурс] : Закон України 13.02.2020 р. № 330-ХІV, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14> (дата звернення 20.01.2023).
18. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту [Електронний ресурс] : Закон України 04.10.2018 р. № 331-ХІV, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14/ed20181004#n12> (дата звернення 20.01.2023).
19. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Електронний ресурс] : Закон України від 24.02.94р. №4004-ХІІ, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (дата звернення 20.01.2023).
20. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] : Закон України від 10.04.2008 р. № 250-VI, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17> (дата звернення 19.01.2023).

21. Про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [Електронний ресурс] : Інструкція від 02.01.2019 р. № 7 / Національний банк України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19> (дата звернення 20.01.2023).
22. Меморандум взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва [Електронний ресурс] : Меморандум від 15.06.2018 р. № 966_03 / Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_003 (дата звернення 20.01.2023).
23. Про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [Електронний ресурс] : Положення станом від 24.12.2019 р. №838-2019-п / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-п> (дата звернення 19.01.2020).
24. Про Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс] : Положення від 19.01.2019 р. № 281-2016-п / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п> (дата звернення 19.01.2023).
25. Про Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : Положення від 28.01.2020 р. № 375-2014-п / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п> (дата звернення 18.01.2023).
26. Про Державну фіскальну службу України [Електронний ресурс] : Положення від 27.09.2019 р. № 236-2014-п / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п> (дата звернення 20.01.2023).
27. Про порядок ліцензування експорту товарів [Електронний ресурс] : Положення від 04.12.2015 р. № z0937-09 / Міністерство економіки

- України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-09> (дата звернення 20.01.2023).
28. Про валютний нагляд [Електронний ресурс] : Положення від 03.01.2019 р. № 13 / Національний банк України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n15> (дата звернення 20.01.2023).
29. Про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками [Електронний ресурс] : Положення від 02.01.2019 р. № 6 / Національний банк України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006500-19> (дата звернення 20.01.2023).
30. Порядок проведення розслідувань з метою встановлення фактів дискримінаційних та/або недружніх дій з боку інших держав, митних союзів чи економічних угруповань щодо законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України [Електронний ресурс] : Постанова від 24.06.2011 р. № 2120-99-п / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-99-п> (дата звернення 20.01.2023).
31. Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, встановлених Національним банком України [Електронний ресурс] : Постанова від 13.02.2019 р. № 104 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2019-п> (дата звернення 20.01.2023).
32. Про Концепцію державної міграційної політики [Електронний ресурс] : Наказ від 30.05.2011 р. №622/2011 / Президент України. – Режим

- доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (дата звернення 20.01.2023).
33. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН [Електронний ресурс] : від 13.0.2020 р. №995_569 / Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569 (дата звернення 20.01.2023).
  34. Хартія економічних прав і обов'язків держав [Електронний ресурс] : від 13.02.2020 р. № 995_077 12.12.197 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077 (дата звернення 18.03.2023).
  35. Бережна Г. В. Особливості експорту та імпорту послуг України / Г. В. Бережна // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2013. – № 1 (70). – С. 35–40.
  36. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України : навч. посібник / С. В. Бестужева. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 268 с.
  37. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf (дата звернення 17.01.2023).
  38. Вербіцька І. І. Управління економічними ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук. : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / І. І. Вербіцька. – Тернопіль, 2011. – 20 с.
  39. Власюк Т. О. Оптимізація імпортової політики як чинник зовнішньоторговельної безпеки / Т. О. Власюк // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 39–51.

40. Власюк Т. О. Стан і тенденції зовнішньоторговельної діяльності України: виклики для економічної безпеки та способи подолання / Т.О. Власюк // Стратегічні пріоритети. – 2015. – №4 (37). – С. 48–58.
41. Ганич О.А. Напрями вдосконалення інституту відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності при здійсненні експортних операцій / О. А. Ганич // Вісник ІЕПД НАН України. – 2010. – №1. – С. 115–124.
42. Герасимчук В. Г. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В. Г. Герасимчук, С. В. Войтко. – Київ: Знання, 2009. – 302 с.
43. Глобалізація та регіоналізація: виклики для економіки України: моногр. / Р. С. Білик, О. В. Гаврилюк, В. К. Євдокименко, В. Є. Лошенко та [ін.]. ; за ред. В.Є. Лошенюка. – Чернівці : Рута, 2010. – 516 с.
44. Глущенко Я. І. Темпоральний і структурний аналіз міжнародної торгівлі товарами України / Я. І. Глущенко // Сучасні можливості забезпечення розвитку міжнародних відносин та економіко-політичного процесу: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – С. 40–43.
45. Глущенко Я. І. Аналіз зовнішньоторговельних відносин України і Китайської Народної Республіки / Я. І. Глущенко, В. М. Сторчак // Економіка і суспільство. – 2018. – № 16. – С. 50–57.
46. Глущенко Я. І. Внутрішній контроль зовнішньоекономічного договору : інформаційно-організаційні та методичні аспекти / Я. І. Глущенко // Причорноморські економічні студії. – 2017. – №16. – С. 64–68.
47. Глущенко Я. І. Особливості експорту та імпорту транспортних послуг України / Я. І. Глущенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2017. – № 4(36). – С. 9–12.

48. Глущенко Я. І. Оцінка стану інноваційної діяльності промислових підприємств України / Я. І. Глущенко // Економіка, фінанси, право. – 2016. №5/3. – С. 34–37.
49. Григорова-Беренда Л. І. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навч. посіб. / Л. І. Григорова-Беренда, М. В. Шуба. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – 136 с.
50. Дем'янюк О. Б. Спеціальні заходи у захисті національного товаровиробника на внутрішньому ринку / О. Б. Дем'янюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 164–169.
51. Двудіт З. Державне регулювання міжнародної торгівлі транспортними послугами / З. Двудіт, А. Семенюк // Збірник наукових праць ДЕГУТ. Серія «Економіка і управління». – 2013. Вип. 23-24. – С. 231–235.
52. Дячек В.В. Особливості використання форм міжнародних розрахунків українськими підприємствами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності / В. В. Дячек, О. Д. Колосовська, В. С. Оніщенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 21. – С. 70–76.
53. Дорофєєва Х. М. Аналіз міжнародного вантажообігу України та проблеми розвитку української транспортної системи / Х. М. Дорофєєва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С.66–69.
54. Задольський А. М. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посіб./ А. М. Задольський, І. М. Грінько. – Київ: НТУУ «КПІ», 2011. – 187 с.
55. Зайцев В. Є. Тенденції та особливості розвитку посткризового світового ринку послуг в умовах глобалізації / В. Є. Зайцев // Вісник Академії митної служби України. – 2011. – Режим доступу до журн.: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsue_2011_2\(46\)_7.pdf](http://bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vamsue_2011_2(46)_7.pdf)

(дата звернення 25.01.2023).

56. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон / Ю.Г. Козак та ін. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 240 с.
57. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2014 році: стат. зб. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – 154 с.
58. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році: стат. зб. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – 156 с.
59. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році: стат. зб. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2017. – 153 с.
60. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2017 році: стат. зб. – Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. – 148 с.
61. Зовнішня торгівля України : стат. зб. – Житомир: ТОВ «БУК-ДРУК». 2019. – 172 с.
62. Козак Ю.Г. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: сучасні особливості функціонування та аналізу розвитку : монографія / Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, Т. В. Батанова. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. – 182 с.
63. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка : підруч. / Ю. Г. Козак. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 228с.
64. Колосінська М.І. Система статистичних показників оцінювання туристичної сфери країни / М. І. Колосінська, Є. Ю. Колосінський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип.7. – Ч. 2. – С.17–21.
65. Корнієнко О. О. Особливості сучасного етапу міжнародних міграційних процесів / О. О. Корнієнко // Економічний простір. – 2015. – №104. – С.28–43.

66. Крамарева О. М. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: аналіз і стратегія розвитку [Електронний ресурс] / О. М. Крамарева // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 1 (32). – Режим доступу до журн.: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tpdu_2011_1_64.pdf (дата звернення 15.01.2023).
67. Ксендзук В. В. Механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр., спец.: 25.00.02. – Миколаїв, Житомир, 2021. – 485 с.
68. Курочкіна І. Г. Аналіз тенденцій розвитку світової торгівлі товарами та послугами / І. Г. Курочкіна // БізнесІнформ. – 2015. – № 9. – С. 37–42.
69. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний аспект та українські реалії: монографія / О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2018. – 472 с.
70. Маркевич К. Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь / К. Маркевич, В. Сіденко, В. Юрчишин. – Київ : Заповіт, 2015. – 116 с.
71. Мельник С.І. Сутність і класифікація національних економічних інтересів [Електронний ресурс] / С. І. Мельник, І. М. Горбан, М. Ю. Цуп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2014. Вип. 1. – С. 57-66. – Режим доступу до журн.: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2014/14msinei.pdf (дата звернення 02.01.2023).
72. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України/ [Малиновська О.А. та ін.]. – Київ : НІСД, 2014. – 48 с.

73. Міграційний профіль України 2010–2014 рр.: зб. аналіт. та статис. інформації [Електронний ресурс]. – Київ, 2015. – 79 с. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/pr2014.pdf (дата звернення 17.01.2020).
74. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / Т. В. Шталь, В. О. Козуб, В. С. Артеменко та [ін.]. ; за ред. Т. В. Шталь. – Харків : «Видавництво «Форт», 2015. – 364 с.
75. Міжнародна торгівля : підручник / Ю. Г. Козак, Т. Sporek, E. Molendowski та [ін.]. ; за ред. Ю. Г. Козака. – Київ-Катовіце-Краков: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
76. Міжнародні організації: навч. посібник / За ред. Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Логвінової Н. С. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 223с.
77. Надточій А.О. Причини зовнішньої трудової міграції та оцінка її наслідків для економіки України / А. О. Надточій // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 106–113.
78. Новикова М. В. Міжнародна економічна діяльність України : курс лекцій/ М. В. Новикова. – Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 116 с.
79. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник / В. Є. Новицький. – Київ: КНЕУ, 2003. – 948 с.
80. Оливко О. Концептуальні засади формування глобального ринку праці / О. Оливко // Економічний аналіз. – 2013. – Вип.12. – Ч. 4. – С. 281–285.
81. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища / А. Ю. Парфіненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2015. – Вип. 126. – Ч.І. – С. 12–21.
82. Пікулик О. Б. Україна на міжнародному ринку транспортних послуг / О. Б. Пікулик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – №6. – С. 103–108.

83. Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр., спец.: 25.00.02. – Київ, 2008. – с. 11.
84. Платонова І. О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: дисер. на здобуття наук. ступеня канд. з держ.управлін. – Харків, 2020. – 253 с.
85. Поліщук О. В. Проблеми міграції робочої сили в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Поліщук, В. О. Василевський. – Режим доступу: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/download/.../6659>. (дата звернення 20.01.2020).
86. Почерніна Н. В. Інститути регулювання зовнішньоекономічної діяльності на макrorівні. – Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – №3(23). – С. 159-162
87. Презентація огляд ринку консалтингових послуг в Україні. Маркетинг в Україні. – 2010. – № 6. – С. 46–49.
88. Пристай Т. Коло правомочних осіб, які беруть участь у захисті прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності / Т. Пристай // Вісник львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 222–228.
89. Пристай Т. Господарсько-правові засоби захисту суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в чинному законодавстві / Т. Пристай // Економіка і право. – 2013. – № 1. – С. 84–88.
90. Салькова І. Ю. Аналіз структури експорту продукції АПК / І. Ю. Салькова, О. Л. Сторожук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 9. – С. 184–187.

91. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки : навч. посібник / О. С. Сенишин, М. О. Горинь, О. О. Кундицький. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – 334 с.
92. Сергеева О. Р. Стандартизація в Україні: теоретичні основи та вплив на якість продукції / О. Р. Сергеева // Агросвіт. – 2019. – № 20. – С. 45–49.
93. Свідерська А. Поняття та класифікація ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства / А. Свідерська // Галицький економічний вісник. – 2014. – Том 46. – № 3. – С. 113–121.
94. Стадник М. О. Нормативно-правове забезпечення механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / М. О. Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – Т. 2. – С. 114–116.
95. Старостіна А.О. Зовнішньоторговельні ризики в умовах світової фінансово-економічної кризи: порівняльний аналіз діяльності українських і угорських компаній / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 4. – С.14–18.
96. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України : монографія [Електронний ресурс] / Т. О. Осташко, В. В. Венгер, В. В. Гуменюк та [ін.]. ; за ред. Т. О. Осташко. – Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2019. – 350с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/310.pdf> (дата звернення 15.01.2023).
97. Тарахуна О.М. Тенденції розвитку ринку консалтингових послуг в Україні / О. М. Тарахуна, І. С. Клименко, Н. К. Амеліна // Економіка та управління на транспорті. – 2017. – Вип. 4. – С. 129–135.
98. Терехух А. А. Проблеми розвитку міжнародного туризму в Україні / А. А. Терехух, О. П. Макар, Г. Я. Ільницька // Молодий вчений. – 2015. – № 11(26). – С. 126–129.

99. Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / Г. С. Третяк, К. М. Бліщук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 128 с.
100. Федик М. В. Типологізація видів та об'єктів консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності / М. В. Федик // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 4(3). – С. 166–172.
101. Шталь Т.В. Международная экономическая деятельность Украины: консп. лекцій [Електронний ресурс] / Т. В. Шталь, Ю. Б. Доброскок, О. О. Тищенко. – Харьков: Харьковский государственный университет питания и торговли, 2016. – 197с. – Режим доступа : <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/960/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B9%20%D1%80.%D1%8F%D0%B7..pdf> (дата звернення 28.03.2023).
102. International migrant stock: The 2017 revision. Total international migrant stock [Електронний ресурс] / International Organization for migration. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/index.asp>. (дата звернення 23.03.2023).
103. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступа:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf. (дата звернення 02.03.2023).
104. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report> (дата звернення 24.03.2023).
105. The Global Innovation Index [Електронний ресурс]. – Режим доступа:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf. (дата звернення 24.03.2023).

106. High-technology export [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD> (дата звернення 17.03.2023).
107. Transport services (% of commercial service exports) [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TRAN.ZS.WT> (дата звернення 04.04.2023).
108. Insurance and financial services (% of commercial service exports) [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.INSF.ZS.WT> (дата звернення 04.04.2023).
109. Travel services (% of commercial service exports) [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TRVL.ZS.WT> (дата звернення 04.04.2023).
110. Computer, communications and other services (% of commercial service exports) [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу : <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.OTHR.ZS.WT> (дата звернення 04.04.2023).
111. Doingbusiness. Рейтинг України з міжнародної торгівлі за 2015–2019 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://russian.doingbusiness.org/ru/custom-query> (дата звернення 20.03.2023).
112. Services, value added (annual % growth) [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.KD.ZG> (дата звернення 04.04.2023).
113. Measuring the Information Society Report 2014 [Електронний ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступу:

<https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (дата звернення 27.03.2023).

114. Measuring the Information Society Report 2016 [Електронний ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступу: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf> (дата звернення 27.03.2023).

115. ICT Development Index 2017 [Електронний ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступу: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (дата звернення 27.03.2023).